

BALIO SRUOGOS LAIŠKAI VANDAI DAUGIRDAITEI-SRUOGIENEI

NERINGA MARKEVIČIENĖ

Įvadas. Yra išlikę 237 Balio Sruogos laišakai Vandai Daugirdaitei-Sruogienei, rašyti nuo jų draugystės pradžios 1919 m. rudenį iki pokario – 1946 m.¹ Laiškuose atsiskleidžia svarbiausi Sruogos gyvenimo įvykiai: 1920–1923 m. darbas dienraščio *Lietuva* redakcijoje, 1921–1924 m. studijos Vokietijoje, Miuncheno universitete, 1924 m. kovo 22 d. santuoka su Daugirdaite, žurnalisto darbas laikraštyje *Klaipėdos žinios*, 1924–1940 m. dėstytojavimas Kaune ir Vilniuje, 1925 m. rugpjūčio 5 d. dukters Dalios gimimas, tėvystės patirtis, artimųjų netektys. Laiškuose mylimajai ir žmonai Daugirdaitei-Sruogienei geriausiai atsispindi individualūs Sruogos ieškojimai, išgyvenimai, asmenybės branda.

Straipsnyje, remiantis „atidaus skaitymo“, lyginamuoju ir tekstologiniu metodais, kreipiant dėmesį į detales, siekta: 1) aprašyti Sruogos laiškų Daugirdaitei-Sruogienei rinkinio istoriją, 2) pristatyti išlikusius Daugirdaitės-Sruogienės laiškus Sruogai, 3) apibūdinti Sruogos laiškų turinio ypatybes (asmeninę Sruogos gyvenimo įvykių aktualizaciją, atsispindinčias jo (auto) charakteristikas), stiliistiką, struktūrą, rašymo būdą, 4) įvardyti laiškų sąsajas su kitais Sruogos laiškų ciklais, atsiminimais, publicistiniais tekstais, grožine literatūra, 5) nurodyti tekstologinius ypatumus.

Sruogos laišakai Daugirdaitei-Sruogienei saugomi Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Bibliotekos rankraštyne (toliau – LLTI BR) Vilniuje²,

¹ Balys Sruoga 1919–1921 m. Vandai Daugirdaitei-Sruogienei išsiuntė 40 laiškų, 1922 m. parašė 83 laiškus, 1923 ir 1924 m. – 53 laiškus, 1925–1946 m. – 61 laišką. 62 Sruogos laišakai, 1943–1945 m. rašyti iš Štuthofo koncentracijos stovyklos ir adresuoti šeimai, straipsnyje neaptariami. Apie juos plačiau žr. Neringa Markevičienė, „Aš esu vėl, nepaisant visų vėjų, pilnas tikėjimo“, in: *Metai*, Vilnius, 2014, Nr. 1, p. 121–126; laiškų publikaciją žr. „Balio Sruogos laišakai iš Štuthofo“, iš vokiečių kalbos vertė Vanda Daugirdaitė-Sruogienė, parengė Neringa Markevičienė, in: *Metai*, Vilnius, 2014, Nr. 1, p. 126–139; Nr. 2, p. 126–140; Nr. 3, p. 125–137; Nr. 4, p. 124–138.

² Sruogos laiškus Daugirdaitei-Sruogienei perdavė Sruogos brolio Aniolo Sruogos

Maironio lietuvių literatūros muziejuje (toliau – MLLM)³, Balio ir Vandos Sruogų namuose-muziejuje (toliau – BVSNM)⁴ Kaune.

Nedidelė dalis Sruogos laiškų Daugirdaitei fragmentų jau publikuota. Skelbta Sruogos laiško Daugirdaitei ištrauka apie prancūzų rašytojo Romaino Rollando idealizmą⁵. Sruogos laiškų, siųstų Daugirdaitei 1921–1924 m. iš Miuncheno į Berlyną, epizodai publikuoti minint rašytojo 75-ąsias gimimo metines⁶. Algis Samulionis, remdamasis laiškais Daugirdaitei, aprašė Sruogos, 1918 m. grįžusio iš Rusijos, gyvenimą⁷. Sruogienė Samulioniui adresuotuose laiškuose atsakydavo į jai užduotus klausimus apie Sruogą, jo kūrybą⁸. Samulionis pradėjo rinkti ir registruoti Sruogos laiškus, rengėsi publikuoti akademinuose Sruogos *Raštuose* (t. 16: 1911–1924, t. 17: 1924–1947)⁹.

Gabija Bankauskaitė-Sereikienė analizuodama Sruogos poezijos modernizmo ir tradicijos santykį tyrė ir Sruogos asmeninių laiškų, rašytų Daugirdaitei 1919–1924 m., ir poezijos rinkinių *Saulė ir smiltys* (1920), *Dievų takais* (1923) paraleles¹⁰. Mokslininkė aprašė Sruogos – kūrėjo ir jo eilėraščių subjekto santykį, apibūdino laiškuose rašomų eilėraščių stiliaus ir formos specifiką, instrumentuotę, fonosemantikos galimybes, aptarė laiškuose pasikartojančius eilėraščių simbolinius motyvus, marinistinius, alpi-

sūnus Vytautas Sruoga; žr. Vytauto Sruogos pareiškimas dėl perduodamų Balio Sruogos laiškų Lietuvių kalbos ir literatūros institutui, 1966-01-12, in: *Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Bibliotekos rankraštynas* (toliau – *LLTI BR*), f. 91, b. 457.

³ Sruogos egodokumentai, saugomi MLLM, skaitmeninti, aprašyti, publikuoti Lietuvos integralioje muziejų informacinėje sistemoje *LIMIS* (<https://www.limis.lt>).

⁴ Sruogos atvirlaiškius Daugirdaitei-Sruogienei BVSNM 1985 m. perdavė Jadvyga Peseckienė.

⁵ „Iš B. Sruogos laiško V. Daugirdaitei 1922 m.“, in: „Poetai apie poeziją“, in: *Poezijos pavasaris*, atsakingas redaktorius Vacys Reimeris, Vilnius: Vaga, 1966, p. 74–76.

⁶ Algis Samulionis, „Iš Balio Sruogos laiškų“, in: *Pergalė*, Vilnius, 1971, Nr. 2, p. 109–119.

⁷ Algis Samulionis, *Balys Sruoga: Monografija*, Vilnius: Vaga, Lietuvos TSR mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1986.

⁸ Visus Sruogienės laiškų (1979–1994) Samulioniui mašinraščius 2015 m. LLTI Teknologijos skyriui (toliau – TS) perdavė adresato brolis Gediminas Samulionis. Šios laiškų kolekcijos rankraščių dalis saugoma Kaune – BVSNM (1987, 1988, 1993, 1994).

⁹ Algis Samulionis, „Balio Sruogos *Raštai*“, 1992-09-18, [pasirašytas mašinraštis], in: *LLTI TS*, [neaprašytas Algio Samulionio fondas]; Balio Sruogos laišakai Vandai Daugirdaitei, [mašinraščiai (nuorašai), nuorašai (Samulionio ranka)], 1921–1924, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 1290; Balio Sruogos laišakai Vandai Daugirdaitei-Sruogienei, 1924–1940, in: *LLTI BR*, f. 1, b. 1292.

¹⁰ Gabija Bankauskaitė-Sereikienė, *Balys Sruoga – tarp tradicijos ir modernumo: Monografija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007, p. 117–181.

nistinius, soliarinius motyvus¹¹. Daug dėmesio skirta Sruogos laiškuose ir eilėraščiuose pasikartojančio saulės įvaizdžio analizei ir kontekstinių sąsajų tyrimui¹². Atlikta kalbinė Sruogos asmeninių laiškų kreipimosi formų analizė, iširtos kreipinių semantinės ypatybės, metaforinės reikšmės, tautosakinės raiškos formos¹³. Šių tyrimų metu remtasi tik geriausiai išskaitomais Sruogos laiškų Daugirdaitei-Sruogienei rankraščiais ir jų kopijomis, kurie saugomi BVSNM¹⁴.

Sruogos laiškų Daugirdaitei-Sruogienei visuma dar nėra tapusi tyrimo objektu, nes iki šiol nebuvo atkurta laiškų kolekcijos visuma. Atskiri laiškai, jų dalys, nuotrupos, saugomi LLTI BR, MLLM ir BVSNM, tarpusavyje nesieti chronologiškai ir semantiškai (Samulionis šį darbą pradėjo, bet dėl mirties nebaigė). Neišanalizavus sąsajų tarp laiškų, laiško dalių, kyla problemų, pateikiant bibliografinius laiškų duomenis, neįmanoma nurodyti kolekciją sudarančių laiškų skaičiaus, tiksliau datuoti, perskaityti. Pavieniai laiškai tyrėjams gali suteikti reikalingos informacijos apie tam tikrus istorinius, asmeninio gyvenimo įvykius, bet neatskleis viso susirašinėjimo esmės, konteksto, neatspindės dviejų žmonių santykio, dialogo. Ateityje planuojant Sruogos laiškų Daugirdaitei-Sruogienei publikavimą tradiciniu ir skaitmeniniu būdais, svarbu suvokti, kad tokio hibridinio mokslinio leidimo tikslas – laiškų kaip intelektualinės visumos atkūrimas¹⁵.

Sruogos laiškų Daugirdaitei-Sruogienei rinkinio istorija. Sruogos laiškų Daugirdaitei-Sruogienei rinkinio istorija parodo, kaip anksčiau vienoje vietoje sutelkti laiškai pasklido po Lietuvą ir pasaulį, ir atsako, kodėl svarbu grįžti į pradžią – bandyti atkurti pirminį laiškų kolekcijos vaizdinį.

Sruogų šeimai nuo 1938 m. rudens gyvenant Kaune, Ramiosios gatvės (dabar B. Sruogos gatvė) name Nr. 21, iki persikraustymo į Vilnių 1940 m.

¹¹ Gabija Bankauskaitė-Sereikienė, „Balio Sruogos asmeninių laiškų ir lyrikos paralelės“, in: *Filologija: Teksto lingvistika ir poetika*, Šiauliai, 2009, Nr. 14, p. 16–27.

¹² Gabija Bankauskaitė-Sereikienė, „Soliarinė Balio Sruogos tekstų poetika“, in: *Filologija: Teksto lingvistika ir poetika*, Šiauliai, 2006, Nr. 11, p. 8–15.

¹³ Gabija Bankauskaitė-Sereikienė, Ilona Mickienė, Sandra Šiaučiulytė, „Balio Sruogos asmeninių laiškų kreipinių raiška“, in: *Respectus philologicus*, Vilnius, 2008, Nr. 13 (18), p. 79–91.

¹⁴ Gabija Bankauskaitė-Sereikienė, „Balio Sruogos asmeninių laiškų ir lyrikos paralelės“, p. 17.

¹⁵ Camille Desenclos, „Early Modern Correspondence: A New Challenge for Digital Editions“, in: *Digital Scholarly Editing: Theories and Practices*, edited by Matthew James Driscoll and Elena Pierazzo, Cambridge, UK: Open Book Publishers, 2016, p. 184.

rudenį visi Sruogos laišakai buvo rūpestingai saugomi pačios adresatės. Sruogienė manė, kad laiškus dėl nujaučiamų istorinių pervartų saugiau palikti Kaune. Sruoga tokiam sprendimui neprieštaravo. Laiškų rinkinys buvo paliktas namo Kaune antrame aukšte, dukters Dalios Sruogaitės kambaryje stovėjusios spintos viršutinėje lentynoje. Nuo 1940 m. Sruogų namuose Kaune gyveno jiems pažįstami žmonės – žurnalistas Juozas Pronskus, gydytojas Valteris Didžys, nelietę Sruogų šeimos asmeninių daiktų. Sruogos šeimai ir minėtiems nuomininkams pasitraukus į Vakarus, nuo 1944 m. į tuščią Sruogų namą Kaune įsikėlė kiti asmenys, tarp jų ir Sruogienės žento Gedimino Bylaičio giminės, iš Sibiro tremties grįžęs Sruogos brolio Aniolo Sruogos sūnus Vytautas Sruoga su šeima. Visi asmenys iš Sruogos namo buvo iškeldinti 1964 m., ten atidarius Kauno viešosios bibliotekos filialą su memorialine Sruogos ekspozicija¹⁶. 1965 m. Lietuvių kalbos ir literatūros instituto direktorius Kostas Korsakas, įpareigotas Vyriausybės surinkti visą Sruogos literatūrinį-rankraštinį palikimą, kreipėsi į Vytautą Sruogą dėl name saugotos rašytojo epistoliarinės medžiagos perdavimo¹⁷. Vytautas Sruoga savo dėdės laiškus perdavė 1966 m. sausio 12 d. Po Stalino mirties atsiradus susirašinėjimo su Lietuva galimybei, Sruogienė, gyvenusi Čikagoje, gavo Vytauto Sruogos laišką apie Kauno name, „spintelėje palėpėje ir lentynose koridoriuje“¹⁸, visai kitose vietose, nei buvo palikti, rastus Sruogos egodokumentus. Vytautas Sruoga pranešė, kad, prieš perduodamas laiškus rankraščius Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Bibliotekos rankraštynei (dabar – LLTI BR) Vilniuje, padarė jų fotostatines kopijas. Sruogienė peržiūrėdama jai siunčiamas laiškus kopijas ir nuotraukas iš šeimos albumo pastebėjo, kad fotografijos nekokybiškos. Pažeista Sruogos laiškų visuma: laiškų „[l]apeliai sumaišyti, dažnai neaiškiai perfotografuoti – daug vargo turėjau juos rūšiuodama, suderindama, datuodama, nes jų dauguma buvo nedatuoti. Liko daug neaiškumų, lapelių be pradžios ir galo laiško, matyt, ne visi buvo nufotografuoti“¹⁹. Sruogienė, pasidžiaugusi, kad laiškų rankraš-

¹⁶ Plačiau žr. „B. Sruogos namo Kaune (B. Sruogos 21) istorija“, [be datos], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 1357.

¹⁷ Kosto Korsako raštas Vytautui Sruogai Kaune dėl Balio Sruogos laiškų perdavimo Lietuvių kalbos ir literatūros institutui, 1965-12-05, in: *LLTI BR*, f. 91, b. 238.

¹⁸ Vytauto Sruogos pareiškimas dėl perduodamų Balio Sruogos laiškų Lietuvių kalbos ir literatūros institutui, 1966-01-12.

¹⁹ Vanda Sruogienė, „Keli paaiškinimo žodžiai“, [pasirašytas mašinraštis], [1970], in: Balio Sruogos laišakai žmonai, correspondance typescripts with explanations, 1919–1920 (toliau – BS laišakai VD, VS, VD-S), in: Vanda Sruoga collection of copies of Balys Sruoga and Vincas Kreve materials, 1919–1969 (bulk: 1943–1945) (toliau – VS), Ms. Coll. 1255, Kislak

čiai Lietuvoje saugūs, iškėlė dar kelias problemas – individualios Sruogos rašyenos ir laiškų prieigos: „[J]ie sunkiai įskaitomi, neprieinami literatūros istorikams išėivijoje, net šeimai“²⁰. Laiške, siųstame tuomet Lietuvių kalbos ir literatūros instituto rankraštyno vedėjai Marijai Grigaitytei, prašė dar kartą nufotografuoti visus Vytauto Sruogos perduotus ir LLTI BR deponuotus vyro laiškus. Sruogienė apgailestavo ir rūpinosi, kad jos gautos Sruogos laiškų „nuotraukos yra sumaišytos, dažniausia be datų“²¹. Siūlėsi padėti sutvarkyti Sruogos laiškus, juos datuoti. Sruogienės įsitikinimu, niekas kitas šio darbo tiksliau ir kruopščiau nepadarytų: „Todėl norėčiau Tamstai pasiūlyti, gal galėtumėte man atsiųsti dar kartą visų lapelių fotostatines nuotraukas, o aš jas gražinčiau Jums sutvarkytas ir datuotas, kiek aš pati pajėgčiau. Man būtų ramiau, jei žinočiau, kad tie taip man brangūs dokumentai yra ne tik apsaugoti, bet ir sutvarkyti. Manau, kad perfotografavimo ir persiuntimo (apdraustu paketu) išlaidos atsvertų tą darbą, kurį Jūs patys bandytumėte daryti“²². Grigaitytė, suteikusi žinių apie Institute kaupiamą Sruogos archyvinį fondą apgailestavo, kad dėl prastos nedatuotų autografų būklės jų kopijuoti neišeitų: „Žymi jų dalis rašyta juodu ar cheminiu pieštuku mažuose popieriaus lapeliuose arba atvirutėse labai smulkia rašyena, vietomis tekstas jau gerokai apsitrynęs. Todėl šių laiškų fotostatinių nuotraukų, deja, neįmanoma padaryti“²³. Sruogienė, remdamasi jai atsiųsta Sruogos sūnėno medžiaga, pati pradėjo perrašyti vyro laiškus, juos papildydama individualiais paaiškinimais, prisiminimais. Literatūrologui Vytautui Aleksandrui Jonynui ji pasakojo, kiek laiko ir pastangų pareikalavo šis darbas: „Be galo daug man laiko užima tvarkymas mano vyro laiškų, kurių fotostatines nuotraukas gavau pereiną rudenį. Keli šimtai išmėtytų lapelių, dažnai išskaitomų tik su dideliu vargu, su padidinauju stiklu, kartais visai neįskaitomi, retai su data, tai man tenka derinti, nors apytikriai datuoti“²⁴.

Center for Special Collections, Rare Books and Manuscripts, University of Pennsylvania (toliau – KC), b. [box] 1, f. [folder] 1.

²⁰ *Ibid.*

²¹ Vandos Sruogienės laiškas Marijai Grigaitytei, [Aurora → Vilnius], 1967-02-28, [pasirašytas mašinraštis], in: *Balzeko lietuvių kultūros muziejus*, [neaprašytas Balio Sruogos fondas] (toliau – *BLKM BS*), l. 1r.

²² *Ibid.*

²³ Marijos Grigaitytės laiškas Vandai Sruogienei, [Vilnius → Aurora], 1967-03-30, [pasirašytas mašinraštis], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 1086, l. 1r.

²⁴ Vandos Sruogienės laiškas Vytautui Aleksandrui Jonynui, [Čikaga → Kanada], 1967-01-02, in: *BVSNM*, 5846 ER, 1468.

Sruogienei iš Vilniaus į Čikagą nebuvo nusiųstos visų Sruogos jai rašytų jaunystės laiškų kopijos, todėl ji atliko tik dalinę laiškų kolekcijos rekonstrukciją. Ši autentiška medžiaga dabar taip pat saugoma keliuose JAV archyvuose: Balzeko Lietuvos kultūros muziejuje (toliau – BLKM), Litanistikos tyrimo ir studijų centre (toliau – LTSC) Čikagoje ir Filadelfijoje, Pensilvanijos universiteto bibliotekoje, Kislako ypatingų kolekcijų, retų knygų ir rankraščių centre, istorikės Vandos Sruogienės ir Vinco Krėvės dokumentų kolekcijoje²⁵. Būtent čia išliko visas ir vientisas Sruogos jaunystės laiškų Daugirdaitei-Sruogienei rinkinys su autoriniais Sruogienės papildymais²⁶. Sruogienės pastabas ir paaiškinimus laiškų mašinarščių (nuorašų) pabaigoje galima laikyti ir autentiška ekstratekstine informacija, „tirštuojų aprašymu“, „padedanči[u] įsivaizduoti ir rekonstruoti laiškų rašymo biografinę, socialinę ir kultūrinę aplinką bei lokalizuoti juos šioje aplinkoje“²⁷. Sruogienė laiškus aiškinančią informaciją pateikė ir kaip vykusios komunikacinės situacijos dalyvė, ir iš distancijos, todėl šios laiškų rinkinio dalies atkūrimui būdinga sinchroninio ir diachroninio skaitymo dermė. Sruogienės Čikagoje parengtame atsiminimų apie Sruogą rinkinyje, skirtame 100-ajai rašytojo gimimo sukakčiai, jaunystės laiškų fragmentai neskelbti²⁸.

Sruogienė, sulaukusi šešiasdešimt septynerių metų, iš naujo skaitydama jai adresuotus Sruogos laiškus pirmiausia tikėjosi jais sudominti artimuosius – perduoti unikalių žinių apie asmeninį gyvenimą praeityje: „[G]al kada po mano mirties nors dukra, anūkai susipažins su meilės istorija, kurios laiškuose atsispindi tikras Balys Sruoga, toks, koks jis buvo šeimoj, su pačiais artimiausiais“²⁹. Literatūrologui Vincui Maciūnui Sruogienė

²⁵ BS laišakai VD-S, 1919–1920, 1921, 1922, 1923–1924, 1924–1939, in: VS, Ms. Coll. 1255, KC, b. 1, f. 1–5.

²⁶ Vieną Sruogos laiškų (mašinarščių, nuorašų) rinkinį 1970 m. Sruogienė buvo nusiųsusi JAV, Pensilvanijos universiteto bibliotekoje dirbusiam literatūrologui Vincui Maciūnui (Vandos Sruogienės laiškas Vincui Maciūnui, [Čikaga → Filadelfija], 1970-01-24, [pasirašytas mašinarštis], in: *LLTI BR*, f. 115, b. 423, l. 1r).

²⁷ Aistė Kučinskienė, *Juozo Tumo-Vaižganto epistolinis diskursas: Daktaro disertacija*, Vilnius, 2016, p. 26.

²⁸ Aprašant Sruogos kūrybinį darbą, apibūdinant santykį su poetu Faustu Kirša, atsiminimai papildyti ir keletu Sruogos laiškų fragmentų (Vanda Sruogienė, „Iš mūsų bendro gyvenimo“, in: *Balys Sruoga mūsų atsiminimuose: Balio Sruogos 100-ajai gimimo sukakčiai*, sudarė Vanda Sruogienė, antrasis leidimas, Vilnius: Regnum fondas, 1996, p. 118–119, 123, 129–132, 132–134).

²⁹ Vanda Sruogienė, „Keli paaiškinimo žodžiai“.

pabrėžė, kad Sruogos laiškus „ištaisai paskaičius susidaro retas pasaulinėj literatūroj romanas laiškais, nors ir vieno asmens rašytų. Iš jų iškyla Sruoga toks visai kitoks, negu apie jį eina fama – šeimos žmogus, atviras, nuoširdus, su besikeičiančiomis nuotaikomis, bet visad giliai jautrus saviems...“³⁰ Sruogienė Jonynui teigė, kad „tai pati autentiškiausioji medžiaga, rodanti ir patį autorių, jo būdą, svyruojančias nuotaikas ir pažiūras“³¹. Prie šios minties ne kartą grįžo: „[Y]pač tie intymūs posmai, puslapiiai taip gražiai atspindi visą jo asmenybę, kad tai būtų retas literatūroj leidinys...“³² Apibendrindama šias įžvalgas, galvojo apie laiškų išleidimą: „Mano žodžių tikrumas galės būti patvirtintas, ir tikrasis Balio veidas vaizdžiau atsiskleis tik tuomet, jei kada bus paskelbti jo man rašytieji laišakai [...]“³³.

Sruogienė pasiūlė kelis Sruogos laiškų skaitymo būdus. Žiūrėdama istorikės akimis laiškus pirmiausia vertino kaip dokumentus, atspindėjusius to meto tikrovę, leidusius rašytojo asmenybę pamatyti „iš arčiau“, o praeitį patirti tikriau, gyviau. Galima spėti, kad Sruogienei buvo įdomus ir laiškų artėjimo prie grožinės literatūros momentas. Turbūt ne atsitiktinai radosi laiškų ir epistolinės literatūros sąsają rodančios sąvokos – „meilės istorija“, „romanas laiškais“, „retas literatūroj leidinys“. Sruogienė buvo ne tik laiškų gavėja, bet ir pirmoji redaktorė, pavienius epistolinius tekstus sąmoningai pradėjusi jungti į visumą, t. y. sudariusi sąlygas laiškam tapti naratyvu, siužetą turinčiu pasakojimu.

Daugirdaitės-Sruogienės laišakai Sruogai. Išliko tik nedidelė Daugirdaitės-Sruogienės laiškų ir jų fragmentų, 1920–1940 m. siųstų Sruogai, dalis (50 laiškų)³⁴. Šie laišakai priklauso aptariamam Sruogos laiškų rinkiniui, yra neatskiriami jo dalis³⁵, iki šiol neįtraukta į Sruogos epistoliariumo tyrimus.

³⁰ Vandos Sruogienės laiškas Vincui Maciūnui, 1970-01-24.

³¹ Vandos Sruogienės laiškas Vytautui Aleksandrui Jonynui, [Čikaga → Kanada], 1967-03-02, in: *BVSNM*, 5847 ER₁ 1469.

³² Vandos Sruogienės laiškas Vytautui Aleksandrui Jonynui, [Čikaga → Kanada], 1967-08-02, in: *BVSNM*, 5849 ER₁ 1471.

³³ Vanda Sruogienė, „Iš mūsų bendro gyvenimo“, p. 116.

³⁴ Dar 9 Daugirdaitės-Sruogienės laišakai Sruogai saugomi Kaune; žr. *MLLM* 3962 ER₂ 1815, *MLLM* 3962 ER₂ 1852, *MLLM* 3962 ER₂ 1841, *MLLM* 3962 ER₂ 1839, *MLLM* 3962 ER₂ 1836, *MLLM* 3962 ER₂ 1837, *MLLM* 3962 ER₂ 1838, *MLLM* 3962 ER₂ 1842, *MLLM* 3962 ER₂ 1843.

³⁵ Vandos Sruogienės laišakai Baliui Sruogai, 1920–1940, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 859. *LLTI BR* inventorinėse knygoose neišliko įrašų, kas ir kada perdavė šiuos laiškus.

Daugirdaitės-Sruogienės laiškus chronologiškai susieti su jai rašytais Sruogos laiškais nelengva. Iš Daugirdaitės-Sruogienės laiškų pluošto, kuris saugomas LLTI BR, datuoti tik 7 laišškai (nepilna data, nurodant mėnesį, savaitės dieną, paros laiką, užrašyta 5 laiškuose, visi kiti – be datų). Minėtus laiškus apytikriai datuoti galima, remiantis juose užfiksuotomis istorinio laiko realijomis (1919 m. vykusiomis bermontininkų kovomis, 1920 m. lenkų bandymu sukilti ir okupuoti Lietuvą, 1928 m. pradėta Lietuvos universiteto reforma, 1929 m. gegužės mėn. pasikėsinimu prieš premjerą Augustiną Voldemarą, 1934 m. birželio mėn. nepavykusiu kariniu pučiu, ministrų kabineto pasikeitimu), asmeninio gyvenimo įvykiais (santuoka, studijomis Lietuvos universitete, dukters gimimu, mokytojavimu). Daugirdaitės-Sruogienės ir Sruogos laiškų naratyvo detalės, frazės, užuominos, autorinės rašymo laiko nuorodos padeda susieti atskirus laiškus, tiksliau juos datuoti. Galima pateikti keletą pavyzdžių.

Daugirdaitė, 1919 m. liepos 1 d. įsidarbinusi dienraščio *Lietuva* redakcijoje Sruogos sekretore, rudenį šios tarnybos laikinai atsisakė. Sruoga aprašė, kaip jautėsi Daugirdaitei išvykus iš Kauno – negalėjo patikėti, kad jos nebėra, apsiprasti su vienatve³⁶. Šis Sruogos laiškas be datos. Remiantis vien laiško turiniu, neįmanoma pasakyti, kada jis parašytas. Datuoti jį tiksliau padeda papildoma kontekstinė informacija: vėliau pridėta Sruogienės pastaba³⁷ ir su šiuo laišku susietas Daugirdaitės laiškas Sruogai³⁸. Sruogienė nurodė, kad laiškas galėjo būti rašytas 1919 m. rudenį. Išlikęs Daugirdaitės laiškas Sruogai šią datą patikslina, nes jame užfiksuoti kiti duomenys – mėnuo (XI) ir diena (14). Sruogienės pastaba nurodo konkrečias išvykimo aplinkybes (pažįstamų žmonių pastangas išskirti ją su Sruoga, laikyti nerimtu – „šaląpajum“, sugalvojus priežastį, kad ji neva reikalinga be priežiūros likusiam tėvo ūkyje Būgiuose) ir kelionės trukdžius (bermontininkų ir lietuvių kariuomenės kautynes Radviliškyje 1919 m. lapkritį, fronto liniją). Sruogienės pastaba patvirtina, kaip Sruogai tuo metu buvo blogai: „Grįžus į Kauną radau Balį desperacijoje. Jadvyga Čiurlionytė pasakojo, kad ateidavo jį guosti – verkė ašaromis manęs pasiilgęs...“³⁹ Bermontininkų kovų metu, sutrikus eismui, Daugirdaitės, žmonių pilnu traukiniu važiuojančios iš Kauno į

³⁶ Balio Sruogos (toliau – BS) laiškas Vandai Daugirdaitei (toliau – VD), [Kaunas → Būgiai], [prieš 1919-11-14], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 691, l. 1r-v.

³⁷ Vandos Sruogienės pastaba (toliau – VS P), in: *BLKM BS*.

³⁸ VD laiškas BS, [Gudžiūnai → Kaunas], [1919-11-14], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 859, apl. 1, nr. 1, l. 1r-v, 2r-v.

³⁹ VS P, in: *BLKM BS*.

Viekšnius, laiške taip pat atsispindi panašūs patirti išgyvenimai (liūdesys, ilgesys, nerimas), būseną (vienatvė), tikslas (noras grįžti atgal, būti kartu)⁴⁰.

Daugirdaitės ir Sruogos laiškus susieti gali padėti užuomina. Sruogienė viename laiške be datos nerimavo: „Man tik baisiai tavo sveikata rūpi. Paskutinis tavo laiškas, rodos, buvo rašytas antradienį – dar ne taip senai, o man tai amžius. Juk aš taip ilgai apie Tave nieko nežinosiu – mylimas, mylimas mano!..“⁴¹ Sruoga rašė, kad atvažiavęs į tėviškę peršalo. Po laišku nurodytas tik mėnuo (VIII) ir diena (10)⁴². Po kelių dienų Sruoga vėl parašė Daugirdaitei, kad savijauta pablogėjo. Nors šis laiškas taip pat be metų, tik su mėnesio (VIII) ir dienos (12) pažyma, bet jame įrašytas sakinytis, kuriame pasakytas laiško rašančiojo amžius: „Visa kažkokiam verpete sukas-pinas ir tame tarpe aš, 24 metų vyras, verkiu kaip vaikas...“⁴³ Ši detalė patikslina ir anksčiau minėtų Sruogos ir Sruogienės laišku apie sveikatą metus (1920 m. Sruogai buvo dvidešimt ketveri).

Viename laiške be datos, tik įvardijus savaitės dieną (sekmadienis), Daugirdaitė nuogaustaudama Sruogos klausė: „[A]r tu turi baltus marškinius prie paradin[i]o kostiumo? Juk nemanai turbūt vilktis tų, kuriuos palikai... Tariamės su Zose⁴⁴, kaip juos išmazgoti, bet bijom... Tu pasirūpink, kad gėdos neturėtum“⁴⁵. Tai laiškas, rašytas prieš Daugirdaitės ir Sruogos santuoką, įvykusią po kelių savaitių, šeštadienį (1924-03-22). Sruogos atsakymas Daugirdaitei taip pat be datos, tik pabaigoje nurodyta laiško rašymo diena – trečiadienis (kovo 12 d.). Sruoga prieš vedybas į Baibokus planavo atvykti kitą trečiadienį (kovo 19 d.)⁴⁶. Iš Daugirdaitei siųsto laiško matyti, kad Sruoga, pasiskolinęs pinigų iš brolio Adolfo, rūpinosi nuotakos vestuvių pirkiniais (batukais, kojinais, pirštinėmis), vaisėmis (vynu, saldainiais), gėlėmis⁴⁷. Sruogos laiške yra ir patikinimas: „Del manęs – baltus marškinius nusipirkau – nesirūpinkit“⁴⁸. Pasirengimo ypatingai šventei

⁴⁰ VD laiškas BS, [1919-11-14].

⁴¹ VD laiškas BS, [važiuojant Šiaulių link → Baibokai], [po 1920-08-10], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 859, apl. 1, nr. 6, l. 1r-v.

⁴² BS laiškas VD, [Baibokai], [1920-08-10], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 518, l. 1r.

⁴³ BS laiškas VD, Baibokai → Būgiai, 1920-08-12, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 655, l. 1r.

⁴⁴ Sofija Laucevičiūtė-Gedvilienė, VD pusseserė.

⁴⁵ VD laiškas BS, [Būgiai → Kaunas], [prieš 1924-03-09], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 859, apl. 1, nr. 13, l. 1r.

⁴⁶ BS laiškas VS, [Kaunas → Būgiai], 1924-03-12, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 500, l. 2r.

⁴⁷ *Ibid.*, l. 1v, 2r.

⁴⁸ *Ibid.*

detalės, susiejančios Daugirdaitės ir Sruogos laiškus, leidžia patikslinti ir jų abiejų datavimą.

Kitame laiške be datos Sruogienė išsitarė, kad rašo ypatingą dieną: „Šiandie mano varduvės“⁴⁹. Vandos vardo diena minima birželio 23 d. Tame laiške Sruogos klausė: „Baliuk, ar mes galėsime abudu važiuoti į Vokietiją?“⁵⁰ 1928 m. vasarą Sruoga organizavo Lietuvos universiteto studentų ekskursiją į Vokietiją: Berlyną, Miuncheną, Insbruką, Bavarijos Alpas, Tirolių. Šis nedatuotas Sruogienės laiškas, jį datavus pagal turinį, leido nustatyti ir Sruogos laiško datą (laiške palikta pažyma, kad rašyta antradienį) – 1928 m. birželio 26 d. Sruoga žmonai laiške atsakė: „Klausi, abejojai, ar tau važiuoti? Koks čia klausimas, kad nėra jokios abejonės“⁵¹. Toliau tikslinti ekskursijos planai.

Vėliau matysime, kad į kitą Daugirdaitės laišką Sruogai įterpta jo eilėraščio „[Mėnulis baltas]“, įtraukto ir į poezijos rinkinį *Dievų takais*, citata taip pat patikslina jos laiško be datos rašymo laiką. 1921 m. literatūros žurnale *Skaitymai* publikuotas, be kitų, ir minėtas eilėraštinis⁵².

Menišiausios ir įtaigiausios stiliaus atžvilgiu Daugirdaitės-Sruogienės laiškų struktūrinės dalys – pradžia (kreipinių poetika), dėstymas (pasakojimo ypatumai: subtilios detalės, atminties refleksijos, pasikartojantys motyvai), pabaiga (meilės prisipažinimai).

Emocijų tikrumą, švelnumą, pasiilgimą liudija ypatingi laiškų kreipiniai. Neutrali asmenvardžio forma kreipiantis beveik visada pakeičiama aktualizuotais variantais: „Baly“, „Baly, mylimas, brangus!“, „Baly, mielas, brangus mano!“, „Bal!“, „Baliuk“, „Baliuk, mielas!“, „Baliuk, mylimas!“, „Baliuk, mylimas, mylimas!“, „Baliuk, mylimas, Tu“, „Baliuk Tu mano!“, „Baliuk, mylimas mano!“, „Baliuk, mielas, mylimas mano!“, „Baliukėli“, „Baliukiuk mano!“⁵³ Daugiausia taip kreiptasi 1919 m. rudenį ir žiemą, studijų metais Vokietijoje, po santuokos dirbant ir gyvenant skirtinguose mies-

⁴⁹ VS laiškas BS, [Būgiai → Kaunas], [1928-06-23], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 859, apl. 4, nr. 11, l. 2r.

⁵⁰ *Ibid.*, l. 1v.

⁵¹ BS laiškas VS, [Kaunas → Būgiai], 1928-06-26, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 531, l. 1r.

⁵² Balys Sruoga, „Dievų takais“, [VI. „Mėnulis baltas“], in: *Skaitymai*, Kaunas, 1921, kn. 3, p. 75.

⁵³ Gimus dukrai Daliai Sruogaitei (1925-08-15), jai paaugus, Sruogienės laiškuose atsiranda kreipiniai: „Mano brangieji!“, „Baliuk mielas, mylimas mūsų!“ O laiškuose Sruogai dalijamasi ir dukters auginimo, auklėjimo, mokymo rūpesčiais. Sruogienės laiškuose Sruogai, o Sruogos – Sruogienei yra prierašų, skirtų dukrai, klausiant, kaip ji laikosi, reiškiant pasiilgimą.

tuose – Vilniuje ir Kaune, ne visada kartu vasarojant Būgiuose. Atsiskyrimą siekta įveikti mintimis, pasitelkus vaizduotę, tarsi kalbant litaniją ar rožinį. Kreipinius sustiprina, o išgyvenimus patvirtina vėliau, jau susituokus, rašytuose laiškuose įterpiami santykių artumą liudijantys metaforiniai įvardijimai: „[T]u, mano laimė, mano šviesa, mano stiprybė“⁵⁴, „Širduži mano!“⁵⁵, „Tu, Tu, mano didelis vaike!“⁵⁶ Laiškuose dažni artimo žmogaus apibūdinimai – geras, mielas, mylimas, brangus, širdus: „Tu, toks mano, toks geras“⁵⁷, „Mielas, mielas!“⁵⁸, „mylimas, mylimas mano!“⁵⁹, „tau džiaugsmingą „labanakt“ sakau – tau, mano mylimam, brangiam Baliukui!“⁶⁰, „Širduž – tuo tarpu tik dar pabučiuosiu [...]“⁶¹

Daugirdaitė, nerasdama žodžių, kuriais galėtų kreiptis į mylimąjį, norėdama išsipasakoti, pasitelkdavo vaizduotę:

Baliuk, aš Tau tiek norėčiau duoti – taip norėčiau Tave pavadinti, kad tame visa, ką jaučiu, pasakyt, bet nemoku, Baly, nemoku. Tik Tu ir taip turi žinoti, turi žinoti, kad aš tik Tave mintyse turiu ir tas vaizdas spindi ir apšviečia pasaulį, į kurį žiūriu – apšviečia vietoj saulės, kurios nėra. Baliuk, tik Tu vienas per save darai man pasaulį gražiu, nes šiaip jis toks baisus, tamsus, tuščias ir šaltas.⁶²

Laiškų pasakojimą pajvairina kartu išgyvento laiko atsiminimai, impulsyvios emocijos, impresijos:

Dabar vakare taip tylu ir aš viena. Prieš langus tokia tolybė ir tūkstančiai, tūkstančiai žiburėlių. Liūdna, liūdna ir kodėl taip širdį skauda?

Ėmiau tavo senai rašytus laiškus skaityt. Paskendau atsiminimuose, mėlynos ūkanos mane apsupo. „[M]ėnulis baltas parėdė liepas žiedais sidabro. Krapai ir kmynai ir kvepia mėtos. Šermukšniai svyro...“

⁵⁴ VS laiškas BS, [Būgiai → Kaunas], [po 1924-03-22], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 859, apl. 1, nr. 5, l. 1v.

⁵⁵ VD laiškas BS, [po 1920-08-10], l. 1r.

⁵⁶ VS laiškas BS, [Kaunas → Būgiai], [po 1925], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 859, apl. 3, nr. 7, l. 2r.

⁵⁷ VD atvirlaiškis BS, [Berlynas → Miunchenas], [prieš 1922-06-04], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 859, apl. 1, nr. 12, l. 1v.

⁵⁸ VS laiškas BS, [Būgiai → Kaunas], 1929-07-26, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 859, apl. 3, nr. 4, l. 1r.

⁵⁹ VD laiškas BS, [po 1920-08-10], l. 1v.

⁶⁰ VS laiškas BS, [po 1924-03-22], l. 1r.

⁶¹ VS laiškas BS, [Berlynas → Miunchenas], [1921-02-11], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 859, apl. 1, nr. 7, l. 1r.

⁶² VD laiškas BS, [po 1919-11-14], l. 1v, 2r.

Sidabrinės klonys – pulkų pulkai baltų gulbių Nemunėly – kvepia laukai, rugiai šlama ir „aguonos kaip karaliai“ ir tu pavasary, spinduliuose, ir aš tavo saulėj... Dieve, [D]ieve, kokie mes esam laimingi ir kokia šviesi mūsų saulė, kokia didelė mūsų laimė!

Ir kokios mažos, nežymios kažkieno gyvenimo dėmės, kokie smulkūs, niekingi nesmagumai! Juk jie negali mūsų laimės užtemdyt ir prie jų mūsų saulė dar šviesesnė, dar kaitresnė!

Kokie mes esam laimingi, kokie laimingi! Aš iki šiol to nežinojau.

Tu, ar tu žinai tai?⁶³

Gaunu tavo atvirutes iš kalnų, iš saulės aukštybių – ir drauge su tavim džiaugiuos, apsvaigstu, sapnuoju... Aš dabar tokia laiminga – tokia šventė mano sieloj. Aš nežinojau, kad tavo džiaugsmas gali man tiek laimės duoti. Baliuk, Baliuk, aš matau tave saulėtoj kalnų viršūnėj – tu šauki mane, aš girdžiu, girdžiu! Ir tavo balso aidas kalnuose mano širdį virpina – užmerkiu akis ir skėstu tame saulėtame aide. Baliuk, Baliuk, kokia aš laiminga, kad tu mane myli!⁶⁴

Laiškuose prašoma prisiminti, galvoti apie kartu praleistą laiką, daug rašyti.

Stiprėjančias emocijas išreiškia ir kūno kalba. Ankstyvuosiuose laiškuose norima ramiai pabūti kartu: „Taip tave norėčiau gražiai pavadint, taip norėčiau prisiglaust ir vėl jausties tokia mažute mažute – būt su tavim“⁶⁵. Studijuojant Berlyne, ilgimasi „stipraus stipraus bučinio“⁶⁶, glamonės: „Einu gatve ir kartoju – Baliuk mano, Baliuk, ir glostau mintyse tave ir bučiuoju“⁶⁷. Sruogos laišakai liudija, kad emocijos stiprėjo palaipsniui: „Ir Tu seniau man tokių kaitrių, tokių kaitrių laiškų nerašydavai, kokius dabar paskutinius tris laiškus parašei“⁶⁸.

Laiškai baigiami trumpais meilės prisipažinimais: „Tave mylintis be galo Vandukas“⁶⁹, „Tavo mažas Vanduliukas“⁷⁰, „O Tave bučiuoja, bučiuoja Tavo mažas, pasileidęs, bet toks jau visai Tavo Vandukas“⁷¹.

⁶³ VD laiškas BS, [1921], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 859, apl. 1, nr. 14, l. 1r.

⁶⁴ VS atvirlaiškis BS, [Berlynas → Miunchenas], [1922-06-28], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 859, apl. 1, nr. 10, l. 1v.

⁶⁵ VD laiškas BS, [Baisogala → Kaunas], [po 1919-11-14], l. 1v.

⁶⁶ VD atvirlaiškis BS, [1921-02-11], l. 1v.

⁶⁷ VD atvirlaiškis BS, [Berlynas → Miunchenas], [prieš 1922-06-23], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 859, apl. 1, nr. 11, l. 1v.

⁶⁸ BS laiškas VD, [Berlynas → Miunchenas], [1922-07-24 ar 25], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 507, l. 2r.

⁶⁹ VS laiškas BS, [po 1924-03-22], l. 1v.

⁷⁰ VD laiškas BS, [po 1924], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 859, apl. 1, nr. 6, l. 1v.

⁷¹ VS laiškas BS, [Būgiai → Kaunas], [1925], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 859, apl. 3, nr. 2, l. 2r.

Poetiškiausi Daugirdaitės laišakai, rašyti iki santuokos su Sruoga. Vėlesni laišakai labiau informacinio pobūdžio. Sruogų šeimai gyvenant ir Kaune⁷², ir Vilniuje⁷³, vasaras leidžiant Būgiuose, stengtasi perduoti, keistis aktualiomis žiniomis apie visuomeninio, akademinio, šeimos gyvenimo naujienas, įvykius.

Sruogienė, Čikagoje dirbusi su jai adresuotų Sruogos laiškų fotokopijomis, nepaliko užuominų apie savo pačios laiškus Sruogai. Rašytojo žmona pabrėždavo, kad buvusį dialogą galima įsivaizduoti skaitant ir vieno asmens rašytus laiškus. Šią mintį patvirtina ir egodokumentų tyrėjos Liz Stanley teiginys, kad „laiškų dialogiškumas yra „įrašytas“ pačiame laiško tekste, todėl net ir skaitant vienos susirašinėjančios pusės laiškus jie nurodo į kitą korespondentą bei gali atskleisti santykių dinamiką“⁷⁴. Galima spėti, kad Sruogienei jos asmeniniai laišakai galėjo atrodyti per daug paprasti, kasdieniški⁷⁵, juos lyginant su ekspresyviais, emocingais, vaizdingais Sruogos laiškais. Sruogienės laiškuose paprastai rašoma apie tai, kas jai buvo svarbu: ką veikė, kuo rūpinosi, ką girdėjo, kur važiavo. Bet juose ryškiausiai atsiskleidžia ir betarpiškas santykis su artimu žmogumi. Todėl pirmiausia tai emocinio atsako laišakai, patvirtinantys išgyvenamų jausmų bendrumą. Sruogienė nenorėjo, kad Sruogos jai rašyti atviri, intymūs laišakai taptų vieši. Ne veltui LLTI BR vedėjos Grigaitytės prašė pirmiausia suprasti ją kaip moterį, kuriai tie laišakai skirti, ir neskelbti, riboti prieigą prie jų, leisti jais naudotis tik rašytojo gyvenimo ir kūrybos tyrėjams: „Labai prašau jų neskelbti ištisai, kol aš esu gyva, o leisti panaudoti tikrai išimtie[s] keliu rimtiems literatūros tyrinėtojams, kurie specialiai rašo apie Balį Sruogą mokslo darbus. Tikiuosi, kad Tamsta, kaip moteris, pagerbsi šį mano prašymą“⁷⁶. Grigaitytė patvirtino, kad Sruogos laišakai Sruogienei priklauso asmeninio intymaus pobūdžio dokumentinei medžiagai ir „tėra prieinama tikrai labai retais atvejais, gavus specialų Instituto direktoriaus leidimą“⁷⁷.

⁷² Sruogienė 1927–1939 m. dirbo istorijos mokytoja Kauno II gimnazijoje, nuo 1935 m. buvo šios gimnazijos inspektorė.

⁷³ Sruogienė 1939 m., Lietuvai atgavus Vilnių, pradėjo dirbti IV lenkų mergaičių gimnazijos direktore, 1941–1944 m. buvo lietuviškos kunigaikštienės Birutės gimnazijos direktorė.

⁷⁴ Liz Stanley, „The Epistolarium: On Theorizing Letters and Correspondences“, in: *Auto/Biography*, 2004, Nr. 12, p. 202–203; cit. iš: Aistė Kučinskienė, *op. cit.*, p. 54.

⁷⁵ Plačiau apie paprastų laiškų rašymo ypatybes žr. Giedrė Šmitienė, „Paprasti laišakai: Kontekstinio tyrimo metodika“, in: *Tautosakos darbai*, Vilnius, 2018, t. 55, p. 134–154.

⁷⁶ Vandos Sruogienės laiškas Marijai Grigaitytei, 1967-02-28.

⁷⁷ Marijos Grigaitytės laiškas Vandai Sruogienei, 1967-03-30.

Sruogos ir Daugirdaitės pažinties pradžia, laiškų chronologinės ribos. Neišliko Sruogos laiškų Daugirdaitei, atspindinčių jų pažinties pradžią. Šis momentas fiksuotas tik adresatės atsiminimuose, akcentuojant pirmąjį susitikimą 1916 m. Septyniolikmetė Daugirdaitė, tuo metu VII klasės gimnazistė, lietuviškai tik pradėdanti mokytis, kartu su tėvu Kazimieru Daugirdu atvykusi iš Rostovo, Velykų proga svečiavosi pas gimines Maskvoje. Tėvo pusbrolis Tadas Petkevičius atkreipė Daugirdaitės dėmesį į Sruogą, pasirodžiusį kartu su Jadvyga ir Valerija Čiurlionytėmis. 1916 m. rudenį, įstojusi į Maskvos komercijos institutą, Daugirdaitė susipažino su Sruoga, kuris patraukė ją dėl išskirtinės išvaizdos, poeto talento, lygiaverčio bendravimo⁷⁸. Daugirdaitė su Sruoga labiau suartėjo tik po 1919 m. liepos mėn., kai ji atvyko į Kauną ir įsidarbino Spaudos biure⁷⁹. Sruogienė, vėliau Samulionio paskatinta, taip prisiminė pažinties su Sruoga įspūdžius:

Aš kaip tik buvau Maskvoje 1917 m. spalio mėn., kada išėjo ten Tado Petkevičiaus redaguotas numeris. [...] Tame numery buvo Balio eilėraštis, pirmasis, kurį skaičiau⁸⁰... Nesuprasdama nė pusės žodžių išmokau atmintinai, jo melodija mane žavėjo. Tai buvo mano pirmasis susižavėjimas Sruoga. Nors man jis labai keistas atrodė (ilgi plaukai – tada!), pats toks ilgas ir tylus... Valės draugas, Jadzės draugas, vienintelis iš Maskvos lietuvių studentų, kuris su manim prakalbėdavo kaip su suaugusia. Dar bandžiau jam pasakyti lietuviškai keletą žodžių. Atsimenu, važiuom tramvajumi, aš, kaip visad impulsyvi, kažką pasakiau, kad „norėčiau pasikabinti“. O jis lėtai man: „Pakabinti galima tik kelines, turėtum pasakyti – pasikarti...“ Tų žodžių nepamiršau. Tai buvo turbūt vienintelis mano pasikalbėjimas su Sruoga iki 1919 m. liepos mėn., kada atėjau į Spaudos Biurą trijų asmenų patarta (kadangi mokėjau svetimas kalbas) ieškotis darbo.⁸¹

Sruogos laiškų Daugirdaitei-Sruogienei rinkinys prasideda ir baigiasi simboliškai – saulės ir sutemų įvaizdžiais. Pirmojo išlikusio laiško data, vėliau nustatyta Sruogienės, abejojant – „1919 m. vasarai baigiantis ar 1920 m. vasarą (?)“⁸². Laiškas liudija pasirinkimo situaciją, užsimezgsią draugystę. Anksčiau rytą tekančios saulės spinduliuose pasirodo šviesus mylimosios vaizdas⁸³.

⁷⁸ Vanda Sruogienė, „Iš mūsų bendro gyvenimo“, p. 108–109.

⁷⁹ Vandos Sruogienės laiškas Algiiui Samulioniui (toliau – VS laiškas AS), [Čikaga → Vilnius], 1987-02-20, in: *LLTI TS*, l. 2r.

⁸⁰ Balys Sruoga, „[Taip tykia kūrenas kudmentas rūsčioje gūdybėj piemens varganos bakužėlės]“, in: *Santara*, Maskva, 1917-11-19, Nr. 44, p. 2.

⁸¹ VS laiškas AS, [Čikaga → Vilnius], 1979-07-18, in: *LLTI TS*, l. 4r.

⁸² VS P, in: BS laišakai VD, 1919–1920, in: VS, Ms. Coll. 1255, KC, b. 1, f. 1.

⁸³ BS laiškas VD, [Kaunas → Būgiai], 1919, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 652, l. 1r.

Mylimajai siunčiamas labo ryto sveikinimas toliau papildomas eilėraščiu „[Mano dangų parugėj]“, kurio subjektas išgyvena vienatvę, ilgesį, laukimą. Mylimoji tapatinama su saule. Debesuoto dangaus, pilkų ūkų fone atmintyje atgyja saulėta praeitis⁸⁴.

Paskutiniai laiškai-eilėraščiai parašyti pokariu, gyvenimo sutemų metu – po Štuthofio koncentracijos stovykloje patirtų kančių, netekus žmonos ir dukters, skaudžiai išgyvenant dėl išsiskyrimo. Eilėraščiai „[Po ta sutemą, po plyną]“⁸⁵ ir „[Sutema medžių šakelėmis]“⁸⁶ vėliau įtraukti į poezijos rinkinį *Giesmės Viešnei Žydriajai* (1946)⁸⁷. Šiuos laiškus-eilėraščius 1946 m. Sruogienei į Vakarus perdavė pasipriešinimo nacių ir sovietų okupaciniams režimams dalyviai – Vytautas Stanevičius ir Jonas Deksnys.

Laiškų stilistika, struktūra. Sruogos laiškus Daugirdaitei-Sruogienei pagal jų stilistiką galima skirstyti į kelias grupes: buitinius, meninius ir konfeminacinio pobūdžio.

Buitinio-informacinio pobūdžio laiškų nėra daug. Jie dažniausiai rašyti tolimesnių kelionių metu, glaustai fiksuojant asmeninio gyvenimo įvykius arba išsamiau pasakojant apie iškilusias problemas ir rūpesčius. Laiškuose aprašyti kasdienybės įvykiai, ypač susiję su adresanto ir adresatės santykių istorija, peripetijomis, įdomūs ir unikalūs, nes atsiminimuose apie juos nekalbama. Pateiksime keletą pavyzdžių.

Išsamiau rašoma apie „griežtą santykių permainą“⁸⁸, susijusią su Daugirdaitės tėvo, grįžusio iš Ukrainos, požiūriu į Sruogą ir į dukterį, dirbusią jo

⁸⁴ *Ibid.*, I. 2r. Saulės, pasakos, mylimosios pasirinkto – šviesaus karalaičio – įvaizdžiai, subjektų draugystei stiprėjant, laiškuose kartojami kaip idealaus pasaulio ženklai arba jų semantika papildoma erotiniu akcentu: „Ir aš tiktai kartočiau – mylima, mylima mano! – ir Tu manytai, – kad Tavo krūtinę pasakų karalius saulės pirštais glosto...“ (BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1922-05-27], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 480, l. 1v).

⁸⁵ BS laiškas-eilėraštis „[Po ta sutemą, po plyną]“ VD, in: *BVSNM*, 2077 / R₁ 48.

⁸⁶ BS laiškas-eilėraštis „[Sutema medžių šakelėmis]“ VD, in: *BVSNM*, 2076 / R₁ 47. Prie šio laiško-eilėraščio, kurio autografas vėliau perduotas į Lietuvą, pridėta paprasto, lygaus, plono, gelstelėjusio popieriaus skiautelė su Sruogienės ranka rašyta pastaba: „Šį tekstą iš Lietuvos atvežė Vytautas Staneika [Stanevičius] – Balio įduota man. // Esu gavusi jį pavasarį 1946 m. Tai vienintelis laiškas, kuris mane pasiekė Vokietijoje ir iš viso išsivijoje“.

⁸⁷ Balys Sruoga, „Giesmės Viešnei Žydriajai“, in: *LLTI BR*, f. 1, b. 5772; Balys Sruoga, *Raštai*, t. 1: *Poezija*, parengė Algis Samulionis, redagavo Donata Linčiuviene, Vilnius: Alma littera, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996, p. 326, 336–337.

⁸⁸ BS laiškas VD, [Kaunas → Būgiai], [po 1921-09-10], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 463, l. 2r.

sekretore: „[Tėvas] taip pat labai susirūpino mano artimumu su Baliu, mane įtarė vedant nemoralų gyvenimą ir buvo man labai rūstus ir kietas“⁸⁹.

Sruogienė santykių tarp Daugirdo ir Sruogos pasikeitimą vėliau paaiškino:

Albinas Rimka, mūsų didelis draugas, žinodamas mano tėvą esant lojalų Lietuvai [...], patarė, kad tėvas parašytų testamentą, kuriuo jis man palieka savo dvarą – tai leido jam dalį žemės parduoti prieš reformą ir už gautus pinigus įsigyti reikalingą inventorių, kad galėtų ūkininkauti likusiame centriuke. Tėvas patarimu pasinaudojo, bet jam liko įtarimas, kad Balys nori mane vesti dėl dvaro. Tai buvo netiesa, [...] aš gėdinaus paveldėto turto ir iš tėvo neėmiau mokslui [...].⁹⁰

Sruoga, sužinojusi apie Daugirdo testamentą ir nuomonę apie jį, Daugirdaitę skatino nesureikšminti klaidingų tėvo įsitikinimų, nes materialinę gerovę susikurs ateityje patys⁹¹. Sruoga labiausiai baiminosi dėl galimų Daugirdo ketinimų neišleisti dukters studijoms į Vokietiją. Daugirdaitei patarė būti ryžtinga ir nepasiduoti tėvo manipuliacijoms. Kraštutiniu nesantaikos atveju ragino persikelti gyventi į Kauną, žadėjo pagelbėti materialiai. Sruoga rūpestį Daugirdaitei grindė būsima santuoka⁹². Jis laiškais ne tik guosdavo, stiprindavo Daugirdaitę, pradėjusią studijuoti Berlyno universitete. Kartu ir pabardavo, skatindamas nesivaržyti priimti jo siūlomą finansinę paramą⁹³. Prieš santuoką kilus didesnių finansinių lėšų poreikiui, Sruoga, būdamas išdidus, pasitikintis savimi, skatino Daugirdaitę iš tėvo pinigų neprašyti. Ironiškai žiūrėjo į Daugirdo baimę išleisti dukterį už raštais gyvenančio idealisto:

Nėr ko čia dabar labai rūpintis ir nusiminti. Būtų geriau, kad iš jo nieko neimtum, by tik jis pamokslų nesakytų – tegu geriau daržinę stato, by tik nesirūpintų apie mūsų padėtį ir gyvenimą: jei sveikas būsiu – nepražūsime, o šiaip – juk ir dvaras gali sudegti.⁹⁴

⁸⁹ VS P, in: BS laišakai VD, in: VS, Ms. Coll. 1255, KC, b. 1, f. 1.

⁹⁰ *Ibid.*

⁹¹ BS laiškas VD, [Kaunas → Būgiai], [po 1921-09-10], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 463, l. 2r.

⁹² *Ibid.*, l. 2r.

⁹³ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1921-11-24 ar 25], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 661, l. 1r.

⁹⁴ BS laiškas VD, [Miunchenas → Būgiai], 1924-01-13, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 496, l. 2r. Vėliau Sruogos požiūris į Daugirdą pasikeitė. Išliko 6 Sruogos laišakai, adresuoti Daugirdui, rašyti iš Miuncheno, Venecijos, kalnų kelionių (Bavarijos, Tirolio, Austrijos), linkit geros sveikatos, sveikinant su vardo diena, domintis Lietuvos naujienomis. Sruogos laišakai rodo sąmoningą norą suartėti su Daugirdaitės tėvu, parodydami dėmesį, ieškant bendrų aktualijų

Sruoga, norėdamas įtikinti Daugirdaitę dėl stabilesnių pajamų, dėstė, kokius straipsnius parašė ir kokius dar planavo rašyti, kokį honorarą už juos ir spaudai įteiktas knygas, vertimus tikėjosi gauti⁹⁵.

Laiškuose esama nemažai melodramos elementų. Aprašyta „kvaila istorija“⁹⁶, nutikusi Sruogai, gyvenusiam Miunchene, Seglo pensione. Ten ji įsižiūrėjo kaimynė vokietė, turėjusi savo vyrą, bet su juo nesugyvenusi. Ji norėjo atkreipti Sruogos dėmesį dovanomis ir dėmesiu (nuolat pas ją vaikščiojo, slaugė sergant, patarnavo, atnešdavo valgį, vaistų)⁹⁷. Sruoga atvirai pasakė, kad, atsidėkodamas už rūpestį, negalėtų jos pamilti. Sruoga net sugebėjo ją sutaikyti su vyru. Laiškuose atsispindi Daugirdaitei tuomet kilusios abejonės dėl mylimojo tvirtumo, ištikimybės:

Tu nepyk, kad aš Tau apie tokius daiktus taip daug rašau, bet aš manau, kad aš turėjau tai nuo pradžios iki galo išpasakoti, kad Tu jokio šešėlio nejaustum ir kad Tu žinotum, kad aš Tavo esu, ir kad nėra jėgos pasauly, kuri galėtų mane priversti Tau ištikimu nebūti! Aš nežinau, ar Tu žinai, bet jei nežinai, tai žinok – aš nėsu pažinęs moteriškės taip, kaip kiti yra pažinę, ir aš gyvenu ir esu skaisčius del Taveš!⁹⁸

Sruogai panašiai kėlė nerimą Daugirdaitei reikštas karininko, Steigiaimo Seimo nario Vlodo Natkevičiaus dėmesys. Sruoga išgyveno dėl galimo Daugirdaitės pasirinkimo:

Aš nežinau, bet man rodos, kad taip nereikia, kad nereikia nei teisintis, nei dražinti, o tik pridėti ranką prie krūtinės ir tyliai pažvelgti į širdį, į akis ir tyliai pajusti, kaip ašaros blizga...⁹⁹

pokalbio temų (apie kumpį, medžioklę, ūkį), malonios intonacijos, tarsi kalbant su senu geru draugu: „O žinai, aš mėgstu, net myliu Tavo tėvą: tai nedaug tokių žmonių tėra pasauly“, „o mes su Tavo tėvu galim būti draugai – aš jį myliu“ (BS laiškas VD, [1922-07-01], l. 1v). Susituokus su Daugirdaite, gimus dukrai, Sruogai Daugirdas tapo dar artimesnis: „Tėvas – toks geras ir toks mielas, mes dabar taip nuoširdžiai su juo pasikalbam ir taip dažnai mūsų pažiūros nuoširdžiai sutinka – net dėl Rusijos likimo! Ir riša mus – meilė Tau. Ir Daliukas – tas mielas-mielas sutvėrimėlis!“ (BS laiškas VS, [Būgiai → Kaunas], [po 1931-05-26], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 513, l. 1r).

⁹⁵ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [prieš 1923-05-26], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 668, l. 1v, 2r.

⁹⁶ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], 1922-02-01, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 464, l. 1r.

⁹⁷ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1922-02-04], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 466, l. 2r.

⁹⁸ *Ibid.*, l. 2v.

⁹⁹ BS laiškas VD, [Miunchenas → Būgiai], [1922 m. vasario pabaiga ar kovo pradžia], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 472, l. 2r.

Vėliau Sruogienė paaiškino, kad Natkevičius jai „simpatizavo“, bet ji „gan nemandagiai atmetė jo avansus“¹⁰⁰. Kitoje pastaboje liudijo, kad Mykolo Biržiškos žmona, nemėgusi Sruogos, bandė Daugirdaitę supiršti su už ją vyresniu diplomatu Viktoru Gailiumi, dirbusiu Lietuvos atstovu Berlyne, kur studijuodama su juo susipažino. Sruogienės žodžiais, Gailius, būdamas geras draugas, „kaip tik padėjo man, kad tėvas Balį priimtų ir susitaikytų su mintim, kad aš už jo tekėsiu. Juk aš visą laiką gyvenau baimėj, kad jis nesutiks...“¹⁰¹

Meninės stilistikos laišakai paveikesni, išraiškingesni nei įprasto turinio kasdieniai laišakai. Sruogienė Samulioniui patvirtino, kad ji, kaip ir Valerija Čiurlionytė, gaudavo Sruogos laiškų-eilėraščių „pagal momento nuotaiką“¹⁰². Tokiuose laiškuose tiesiogiai kalbama mažai. Tik laiško pradžia ir pabaiga siejamos su konkrečiu įvykiu (liga, kelione, darbo išsipareigojimu, atostogomis, netektimi), kurio aprašymas vėliau plečiamas sapnais, regėjimais, fantazijų intarpais, praeities refleksijomis. Išryškėja kelios laiško dalys – poetinė ir kasdieninė.

Pavyzdžiui, Sruoga, ruošdamasis sekmadienio kelionei į kalnus (aliejami tepami batai, ruošiamas maišas nuo lietaus), laišką pradėjo eilėraščiu „[Per kalnus Saulė keliasi]“¹⁰³. Eilėraščio subjektas pasitinka saulėtekį sniegu ir ledu padengtuose kalnuose, norėdamas pagarbinti ir padėkoti žemei, lenkiasi, priklaupia, mojuoja pasauliui. Eilėraštyje kalbama apie idealų siekį – laisvę, įkvėpimą, kūrybą. O laiške rašoma apie suvaržytą realybę universitete, mokantis sausų slavų ir kitų kalbų istorinės gramatikos dėsnium, nenorą būti mokslininku – „liūd[n]u] nabašnink[u], kuris vaikšto ir juda, ir negyvena!“¹⁰⁴ Laiške keletą kartų kontrastingai sugretinus uždara kambario, seminaro, skaityklos erdvę ir pro langą atsiveriantį žydinčios gamtos grožį, grįžtama prie eilėraštyje paminėto gyvos žemės įvaizdžio: „Jeigu aš ir būtau mokslininkas, tai tik tam, kad pasakyti kuo galingesniu balsu: „Mylėkit, broliai, drėgną žemę!““¹⁰⁵

Pirmieji eilėraščių variantai, užrašyti laiškuose, stilistiškai patobulinti patekdavo į spaudą, būdavo pavadinami ar pervadinami. Daugelis tokių

¹⁰⁰ VS P, in: BS laišakai VD, 1922, in: VS, Ms. Coll. 1255, KC, b. 1, f. 3.

¹⁰¹ VS P, in: *Ibid.*

¹⁰² VS laiškas AS, 1987-02-20, l. 2r.

¹⁰³ BS laiškas VD, [1922-05-27], l. 1r.

¹⁰⁴ *Ibid.*, l. 1v.

¹⁰⁵ *Ibid.*, l. 2v.

laiškų-eilėraščių be datų, jas apytikriai galima nustatyti tik pagal eilėraščių publikavimą tuometinėje spaudoje, ypač jei adresatė jų nepatikslino. Pavyzdžiui, Daugirdaitės mintys apie aukštybių ilgesį Sruogą paskatino parašyti trijų dalių laišką¹⁰⁶. Laiško įvadas – eilėraštis be pavadinimo „[Kad neverktum kaip liepelė]“. Jį pratęsia impresija apie klajūną, kuris sau užduoda svarbių gyvenimo klausimų: kur eisias, kam esąs. Tik suradęs atsakymus bus tikras, kad mylimoji jo neapleis. Laiško pabaiga – eilėraštis be pavadinimo „[Vyšnios glaudžias palangėj]“. Šis eilėraštis 1921 m. buvo išspausdintas literatūros žurnale *Skaitymai*¹⁰⁷, vėliau pavadintas „Kaip baltos vyšnios“ ir įtrauktas į poezijos rinkinį *Dievų takais*.

Sruoga Daugirdaitei be jokių paaiškinimų, pastabų ar prierašų išsiuntė laišką-eilėrašį „[Verki, širdie, raudoki]“¹⁰⁸, laukimo, ilgesio, liūdesio impresiją laisvosiomis eilėmis „[Laukiu laukiu Tavęs!]“¹⁰⁹.

Atostogų metu iš Palangos Daugirdaitei siųstų Sruogos laiškų aprašymai – poetiški saulės ir jūros pagarbinimai. Jie kaleidoskopiškai kaitaliojami su besiilsinčių prie jūros bičiulių pokštais, šėliojimais, nutrūktgalviškais nuotykiams, kuriuos vėl pakeičia vidiniai apmąstymai.

Sruoga, įsikūrus gražioje vietoje netoli jūros, Birutės alėjoje stovėjusios „Julijos“ vilos trečiame aukšte, laišką pradėjo kaip grožinį kūrinį – miniatiūrą:

Po mano langu mėlynos tujos – taip tyliai užia. Baltalapiai berželiai ir vyšnios, o pro juos kyšo balto bokšto stiebas. Ten toliau debesėliai, dangus ir plati-plati be galo Saulė: visą žemę spinduliais nuklojo, visą padangę šviesiame mėlynume paskandino, ir mano mėlynos tujos aukso pabučiavimais bučiuoja. Tik atsikvėpti, tik atsidusti – ir krūtinė pilna, ir krūtinėj daina, ir giedri diena, ir daina – ne toji, kur liūdi ir liūdėdama nyksta, bet toji, kuri auga ir gyvybę augina. Mano pilis tokia aukšta ir šviesi – ir taip lengva alsuoti.¹¹⁰

Impresionistinį, simbolinį konkrečios vietos Palangoje apibūdinimą pakeičia Baltijos jūros garsų, vaizdų, išgyvenamų potyrių visuma paremtas aprašymas:

¹⁰⁶ BS laiškas VD, [Kaunas → Būgiai], [1921], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 672, l. 1r, 2r, 3r, 4r.

¹⁰⁷ Balys Sruoga, „[Vyšnios glaudžias palangėj]“, in: *Skaitymai*, Kaunas, 1921, kn. 7, p. 78.

¹⁰⁸ BS laiškas VD, [be vietos], [1921], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 676, l. 3r.

¹⁰⁹ BS laiškas VD, [Kaunas → Būgiai], [1919 m. ruduo], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 690, l. 1r, 2r.

¹¹⁰ BS laiškas VD, [Palanga → Būgiai], [prieš 1921-08-25], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 461, l. 1r.

Marės. Beprotiškas kvatojimas. Neišpasakomas liūdėjimas. Pašėlusiai laisvė ir tyli malda vakarinė. Narūnai bastosi ir klykia. Žuvėdros baltais sparnais žaibuoja ir cypiančiai klykdamos putotas bangas skardena. Ir marės ūžia ūžia. Nė vienos minties žmoguje. Nė vieno šešėlio veide. Dūšia kvatojas, dūšia spinduliuose tirpsta – dūšia amžinastį regi. Ir marės ūžia-ūžia. Ir vis kitokios. Ankstų rytą – giedriausios. Tuomet jos milijonais veidrodžių nusėtos. Tuomet jos mėlynos. Tuomet bangos lengvos ir rimtos. Vidudienį, kada tiek pašėlusiai daug saulės, kada visa spinduliuose paskęsta – marės spindi žarijomis – ir bangos tokios tingios, taip pamažėli slanko. Ir vakare – taip ilgu. Ir naktį – taip klaiku. Toli toli mirguliuoja daugybė mažyčių žiburėli[ų] – žvejai savo nakties kelionę laiko. O aš stoviu ant kranto ir beprotiškomis akimis žiūriu. Ir norisi klykti, ir norisi rėkti. Bet marės taip tyliai tyliai ūžia. Ir man rodosi, jeigu aš tylėsiu, jei aš tylom banga prisiglausiu – tai greičiau išgirsi mane.¹¹¹

Sruogos laiškuose, rašytuose studijuojant Rusijoje ir adresuotuose Valerijai Čiurlionytei, taip pat gausu marinistinių, soliarinių įvaizdžių. Juodoji jūra Kaukaze ir Baltijos jūra Lietuvoje sietinos su savirefleksijos erdve – laiškų subjekto poreikiu atsiriboti nuo kasdienių rūpesčių pasaulio, panirti į save, apmąstyti būtį. Saulės įvaizdis laiškuose Čiurlionytei labiau apeiginis, susijęs su tiesioginiu dangaus kūno garbinimu, o laiškuose Daugirdaitei saulės motyvas – ir erotinio pobūdžio. Laiškų subjekto fizinis įdegis atskleidžia vidinę liepsną, mylimosios ilgesį, reiškiama pakartojimais, jos kūno artumo troškimą – norą būti simboliškai saulės sujungtiems: „Aš dabar turiu tiek pajėgos, ir mano kūne tiek saulės dega – ir aš toks noriu būti Tavo – Tavo – –“¹¹². Tolesnis laiško tekstas paprastėja, bet intriga nemažta. Pasakojama, kokie pažįstami žmonės gyvena kartu minėtoje viloje. Iš jų artimiausias – bičiulis Albinas Rimka, su kuriuo ieško nuotykių, pokštauja (vidunaktį baltai apsirengę eina ant žydų kapų vaidentis, „dūšauti“ – gąsdinti žmonių)¹¹³, pramogauja (plauko jūroje, žaidžia kortomis)¹¹⁴.

Po kelių dienų rašyto laiško iš Palangos siužetas primena studijų Rusijoje laiką, kai Sruoga, nuvykęs į Stasio Šilingo vasarnamį, kartu su bičiuliu naktis praleisdavo prie Juodosios jūros, paskendę tyloje, nugrimzdę kiek-

¹¹¹ *Ibid.*, l. 2r, 3r.

¹¹² *Ibid.*, l. 4r, 5r. Vėlesniuose laiškuose erotinę simbolių kalbą keičia paprastesnė: „Pasigerti tavo jaunyste, tavo džiaugsmu, tavo kūnu!“, „Juk tu pati sakei, kad esam jauni, kad mes turime būti tuo, kuo mes esam, kad mes turim būti vienas kito iki gelmių!“ (BS laiškas VD, [Miunchenas → Būgiai], [1923 m. ruduo], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 673, l. 1v, 2r).

¹¹³ BS laiškas VD, [prieš 1921-08-25], l. 6r, 7r.

¹¹⁴ BS laiškas VD, [Palanga → Būgiai], [prieš 1921-08-28], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 460, l. 3r, 4r.

vienas savo apmąstymuose. Palangoje Sruoga, lydimas Albino Rimkos, šią jūrinių nakties refleksijų tradiciją tęsė¹¹⁵.

Studijuodamas Miunchene Sruoga mėgo vienas, atsiribojęs nuo supančio miesto, ramiai ilsėtis prie ežerų. Tokiuose laiškuose akcentuojamas ypatingas šventadienio laikas, subjekto ir gamtos (vandens, saulės, žemės) ryšys:

Sekmadienį buvo labai karšta diena, nuvažiavau į vieną didelį ežerą, pasiėmiau laivelį ir išplaukiau į melsvą toli, į vidurį ežero. Paskui nusivilkau nuogas ir atsigiliau laive (buvau visai vienas) – išgulėjau 3 valandas taip, paskui ilgai, gulėjau ilgai ant žemės...¹¹⁶

Kelionių į kalnus atvirukams taip pat būdingi išraiškūs gamtos aprašymai, dinamiški vaizdai, lakoniški išgyvenimai:

Šiandie jau leidomės į pakalnę. Tokia graži diena, taip gražiai tirštai sninga..., o sniego taip neišpasakytai daug! Kai koja užkliūva kur – kai vertiesi stačia galva pakalnėn – tai žmogaus iš sniego jau visai nesimato – tik galiukas pačiūžos kyšo – taip be galo daug sniego!¹¹⁷

Ne atsitiktinai Kirša, vėliau prisiminęs keliones į kalnus drauge, Sruogai teigė: „Kalnai į Tave taip veikia, kaip benzinas į automobilį – ekspresijos daug“¹¹⁸.

Kontaminacinio pobūdžio laiškuose pirmiausia eilėmis įvardijama būseną, o vėliau ji gali būti net kelis kartus paaiškinta – ir paties adresanto, ir laiškų adresatės. Pavyzdžiui, vienišas, kenčiantis, mylimosios apleista subjektas prašo jį atsiminti: „Kad išgirstum, kad ateitum – atlankytum nors per sapną! / [...] Kad brolužį – vėlužėlį – klajūnėlį nors per sapną atsimintum“¹¹⁹. Iš tolesnio laiško matyti, kad kilusi abejonė dėl draugystės. Daugirdaitė nenorėjo įsipareigoti, jautėsi suvaržyta – vengė atviriau apie ateitį kartu šnekėti: „Aš taip trumpai laisva tebuva. Man rodos, aš kažko nustoja. Dabar aš jau nebelaisva“¹²⁰. Sruoga jos nuogastavimus jautė: „[A]š

¹¹⁵ *Ibid.*, l. 4r, 5r.

¹¹⁶ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1922-08-01], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 507, l. 1v.

¹¹⁷ BS atvirukas VD, [Bavarija → Berlynas], [1922-08-10–11], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 659, l. 1v.

¹¹⁸ Fausto Kiršos atvirlaiškis Baliui Sruogai, [Berlynas → Miunchenas], 1922-06-15, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 760, l. 1v.

¹¹⁹ BS laiškas VD, [Kaunas], [1919 m. rudenį], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 527, l. 1r.

¹²⁰ BS laiškas VD, [Kaunas], [prieš 1919 m. rudenį], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 691, l. 5r.

nežinau, ar manęs neapleisi“¹²¹. Sruogienė vėliau liudijo: „Šie žodžiai greičiausia Balio rašyti 1919 m. rudenį. Jo jausmai kaip uraganas mane pritrenkė... Abu paskendom kažkokiam chaos – jis ir su manim, ir „Vilkolaky“, ir su bohema per naktis užė – nežinau, kad kada buvo visai išsiblaivęs. Poezija, meilė, svaiginimasis – kartais užeidavo siaubas: juk aš jį taip mažai pažįstu, jaučiu, kad žmonės mus stebi, jį laiko vėjavaikiu...“¹²²

Po 1922 m. Velykų, kartu praleistų kalnuose, Sruoga gavo šaltą Daugirdaitės laišką, kuriame ji nusprendė, kad juos siejė išgyvenimai – „silpnybė“, su kuria reikia „kovoti“. Sruoga panašią situaciją jau buvo išgyvenęs Rusijoje: Valerija Čiurlionytė, su kuria ilgai draugavo, linko analizuoti pojūčius, ne kartą buvo palikusi Sruogą. Jis jau tada teigė, kad svarbiausia – jausti, nes analizė žudo. Sruoga sutiko, kad meilę galima pavadinti ir silpnybe, tačiau pabrėžė, kad dėl tokios „silpnybės“ žmonės pasiryžta net mirti. Laiško pabaigoje ironizavo: „[J]uk kiekviena silpnybė yra gydoma... Medicina, apatieka, o gal tik gyvybę žudančiu analizu!“¹²³ Sruoga skatino pabandyti įsivaizduoti, koks be meilės „begaliniai tuščias gyvenimas būtų“¹²⁴.

Kilus konfliktams, Sruogos laiškuose gausu apaleisto, užmiršto, niekam nereikalingo žmogaus būseną atspindinčių gamtiškų („alkano vilko, išguito tyruos“, „staugiančio sužeisto vilko“¹²⁵, „laukinio žvėries, uždaryto, užsklęsto“¹²⁶, „rudens lauke apaleisto, vėtros aplaužyto beržo“¹²⁷, „ąžuolo padžiūvusios šakos merdinčio lapo“¹²⁸) įvaizdžių. Radosi kontrastingas baisiame urve tūnančio vienišo „karaliaus ir bepročio“ sugretinimas¹²⁹. Sergantis, vienišas, pamirštas laiškų subjektas – „kaip lavonas, užmirštas lauke“¹³⁰. Kartojami teiginiai apie mirtį, kad netekusiam tos, „kurią beprotiškai myli“¹³¹, „nedaug beliko gyventi“¹³². Panašias mintis lydi ašaros: „[A]š,

¹²¹ BS laiškas VD, [Kaunas], [1919 m. rudenį], l. 3r.

¹²² VS P, in: BS laišakai VD, 1919–1920, in: VS, Ms. Coll. 1255, KC, b. 1, f. 1.

¹²³ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [po 1922-04-20], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 467, l. 1v.

¹²⁴ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1922-08-04], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 526, l. 1v.

¹²⁵ BS laiškas VD, [po 1922-04-20].

¹²⁶ BS laiškas VD, [Kaunas → Būgiai], [prieš 1921-10-20], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 650, l. 3r.

¹²⁷ BS laiškas VD, [Kaunas], [1919 m. rudenį], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 691, l. 1r.

¹²⁸ BS laiškas VD, [Kaunas → Būgiai], [1921], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 672, l. 3r.

¹²⁹ BS laiškas VD, [Kaunas → Būgiai], [1921-09], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 657, l. 1r.

¹³⁰ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1922-07-25 ar 26], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 507, l. 1v.

¹³¹ BS laiškas VD, [Kaunas], [prieš 1919 m. rudenį], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 691, l. 11r.

¹³² *Ibid.*, l. 8r.

24 metų vyras, verkiu kaip vaikas...“¹³³ Adresatė tokį jautrumą suvokė kaip liguistos fantazijos padarinį¹³⁴. Šio laikotarpio laiškam itin būdinga vaikiškumo ir vyriškumo antitezė, reiškiamą „susitraukusio zuikelio“, kuris norėtų būti paglostytas¹³⁵, „mažo našlaitėlio“, susigūžusio po kojų¹³⁶, ir suaugusio vyro, norinčio „pabučiuoti plaukus ir užsidengti jais akis“¹³⁷, įvaizdžiais. Kontaminacinio pobūdžio laiškuose ypač išsiskiria meniškai įprasminamas mylimosios – „baltos ir saulėtos, mano gėlių Karaliūnaitė[s]“¹³⁸ – paveikslas ir konkrečių vietų, kur būta kartu su mylimąja, poetika.

Laiškų rašymo intensyvumas, literatūriškumas, žanrų kontaminacija. Sruogos laiškų dažnumas priklausė nuo jo nuotaikos¹³⁹. Jei ji būdavo bloga, niūri, Daugirdaitę laišakai pasiekdavo rečiau. Tuomet ji nerimaudama, net pykdama dėl Sruogos aplaidumo, abejingumo, išsiūsdavo daugiau laiškų – per dieną net po keturis. Sruoga nenorėjo pasirodyti kaip kasdienybės, redakcinių rūpesčių rutinos išvargintas pilkas žmogus:

Ir kuo gi aš kaltas esu, kad pas mane tėra tiktai skundas ir nuovargis ir kad mano gyvenimas, kuriuo aš dabar turiu gyventi, tai vien tiktai inkyrus, liūdnas šiokiadienių reikalų verpetas, ir kad aš visas dabar, ir mano mintys, ir supratimai, ir sąvokos – visa tokios mažos, tokios šiokiadienės, tokios liūdnos. Man tik ir pinas dabar – „konferencijos ir metodai“, „provokacijos“ ir „propaganda“, „susirinkimai“ ir „pasitarimai“, „Silezija“ ir Vilnius, ir t. t. Ir jeigu mano galvoj nėra dar baigus virti košė, tai neabejotamai joje sėdi dabar idiotingas gyvulėlis – voras – kuris siurbia visas mano pajėgas, visą gyvybę, visa, kuo galėčiau džiaugtis ir gyventi. Kada aš sulauksiu – kad aš galėčiau nors kiek laisvesnis pabūti, užmiršti šiokios dienos reikalus, užmiršti, kad aš turiu vedamąjį rašyti ir pasaulio nesąmones sekti bei jas kombinuoti.¹⁴⁰

Sruoga laukė tinkamo laiko – įkvėpimo. Jis sąmoningai siekė rašyti literatūrinius laiškus be kasdienybės rūpesčių:

¹³³ BS laiškas VD, 1920-08-12, l. 1r.

¹³⁴ *Ibid.*, l. 3r.

¹³⁵ *Ibid.*, l. 2r.

¹³⁶ *Ibid.*

¹³⁷ *Ibid.*, l. 4r.

¹³⁸ BS laiškas VD, [Kaunas → Būgiai], [1921-05-27], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 459, l. 5r.

¹³⁹ Mėnimos ir susisiekiimo kliūtys: iš Berlyno siųsti laišškai dažnai Miuncheną pasiekdavo po savaitės, iš Miuncheno į Berlyną galėjo keliauti dar ilgiau, kartais dingdavo (BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1922-03], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 477, l. 1v).

¹⁴⁰ BS laiškas VD, [1921-05-27], l. 1r, 2r.

Aš norėčiau Tau nors kartą parašyti gražų gražų laiškėlį, kad Tu visą mane pajustum, kad aš jame galėčiau pasakyti visa, ko net žodžiais pasakyti negalima. Kad aš galėčiau ateiti in Tave kaip pavasario vėjas ateina – kaip sapnas kad kai atlanko, kaip vėjo pabučiavimas [...].¹⁴¹

Laiškų literatūriškumas, kuriam būdinga raiškos specifika („visų pirma man rūpi – kaip aš Tau pasakysiu“¹⁴²), kaip teigia Andrea Fischerová, „ima dominuoti tuomet, kai išryškėja „komplikuoti epistoliniai santykiai“¹⁴³. Adresanto ir adresato bendravimui, emociniam santykiui tapus intensyvesniam, tam tikri laiškų pasakojimo elementai jiems tampa reikšmingesni.

Daugelis Sruogos laiškų primena grožinius kūrinius (eilėraščius proza, impresijas, miniatiūras). Rečiau laiškas panašus į įžanginį laikraščio straipsnį, kuriame aprašomos dienos aktualijos (asmeniškai patarimai, kaip greičiau išmokti užsienio kalbos, apsiprasti su studentišku gyvenimu, geriau orientuotis universitete, suderinti studijas ir darbą) gali būti suprastos universaliau ir adresuoti platesnei auditorijai: „Kaip pažiūriu, tai iš laiško išėjo beveik vedamasai [...].“¹⁴⁴

Laiškai, rašyti keliems adresatams, primena feljetonus, kur tema plėtojama per humoro prizmę, Sruogienės žodžiais, „liežuvingai“, „štukavojant“, sąmoningai siekiama didesnio stiliaus efekto. Per Daugirdaitę ir Sofiją Laucevičiūtę Sruoga į Miuncheną kvietė Faustą Kiršą, kad turėtų kompanioną, su kuriuo galėtų išeiti į kalnus:

Vanda ir Zoska,

šis žmogus, Miunchenietis, Lietuvis, atvažiuoja int jus, labai žemų linkėjimų atveža, ir svarbiausias atvažiavimo tikslas: paimti už kalnieriaus Kiršą ir atgauti į Miuncheną. Tai jūs jį išlydėkit, aptaisykit, iškraštykit – išsiųskit.¹⁴⁵

Kitas laiškas rašytas ironizuojant amžinai įsimylėjusį Kiršą, gyvenantį kartu su Daugirdaite ir jos pussesere Laucevičiūte viename kambaryje Berlyne:

¹⁴¹ *Ibid.*, l. 1r.

¹⁴² BS laiškas VD, [1922 m. vasario pabaiga ar kovo pradžia], l. 2r.

¹⁴³ Andrea Fischerová, *Romanticism Gendered: Male Writers as Readers of Women's Writing in Romantic Correspondence*, Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2008, p. 15; cit. iš: Aistė Kučinskienė, *op. cit.*, p. 42.

¹⁴⁴ BS laiškas VD, [1921-11-24 ar 25], l. 1v.

¹⁴⁵ BS laiškas VD ir Sofijai Laucevičiūtei, [Miunchenas → Berlynas], [po 1922-07-17], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 486, l. 1r.

Mano Ponai,

Sveikinu, sveikinu visus ferliobtininkus ir to biznio svočias! Tegu ponas Dievas padeda, Motyna Švenčiausia bagaslovija! [...] Delei įtakos, kuri šokolado lūpomis vaikšto, tai aš turiu pastebėti, kad ji abelnai kitais keliais nevaikščioja. Todėl piliečio Kiršos padėtis man visai suprantama kaip labai nuosaki. Klausimą delei padėties frei ir streng besetzt – berods, šokoladiniai ekzersicai galėtų tylumoj rišti.

Paskui man vėlei neaišku: ferliobtininkai iš teatro grįžta vėlai, o Noskė mergaičių kambarį ant rytojaus randa okurkus...¹⁴⁶

Kirša Sruogai taip pat rašė „baisiai su fasonu“, net skaudindamas jį¹⁴⁷.

Laiškai, kuriuose aprašomos nekasdieniškos, konfliktinės, bet kartu ir komiškos nuotykių istorijos, kurių herojumi ar naivia auka tampa adresantas (kaimynės piršimosi, meilės be atsako, briliantų aferos Seglo viešbutyje¹⁴⁸), turi ir melodramos, ir detektyvo, ir komedijos žanro ypatumų. Jie paįvairina įprastai romantinio pobūdžio laiškų pasakojimą.

Spaudos darbas. Apie Sruogos savijautą redakcijoje atviriau kalbama tik laiškuose Daugirdaitei. Darbas redakcijoje varžė Sruogos kūrybinę laisvę. Būdamas redakcijos vedėjas turėjo sekti spaudą, planuoti medžiagą, skirstyti temas, redaguoti, pritaikant korespondentų parengtą medžiagą laikraščiui, rašyti apie politikos, ūkio, rečiau kultūros aktualijas, spręsti pasitaikančius konfliktus. Kasdienybė erzino, slėgė, vargino. Laiškuose matomas pavargęs subjektas – „žmogaus šešėlis“¹⁴⁹: „Bet ką aš dabar turiu – indubusias akis, palšą žvilgsnį, kvailą chaosą mintyse ir išblyškusį veidą“¹⁵⁰.

Redaktoriaus, žurnalisto darbo 1919–1921 m. Kaune, 1921–1923 m. Miunchene, 1924 m. Klaipėdoje detalės laiškuose Daugirdaitei neaptiriamos. Dažniausiai minimi tik rašomų straipsnių pavadinimai, pertei-

¹⁴⁶ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1922 m. pradžia], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 677, l. 1r–v.

¹⁴⁷ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1923-01-01 ar 03], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 524, l. 2v.

¹⁴⁸ Sruoga sektas Bavarijos policijos dėl to, kad spekuliantai, gyvenę tame pačiame Seglo pensione Miunchene, įvėlė jį į kelias nelegalaus verslo istorijas. Būdamas naivus ir lengvatikis, Sruoga paskolino 2000 markių kaimynui Zimmermanui, kuris anksčiau jam taip pat padėjo finansiškai. Vėliau, jo prašomas, parašė keletą laiškų į Kauną klausdamas, „ar neturi kas smulkių daiktų parduoti“. Gavęs atsakymą ir susektas, buvo apkaltintas briliantų prekyba, jo bute padaryta krata, areštuoti laiškai (BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1922-07-13], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 475, l. 1r–v).

¹⁴⁹ BS laiškas VD, [1921-05-27], l. 6r.

¹⁵⁰ *Ibid.*, l. 4r.

kiama, kas išgyvenama juos rašant, kokios aplinkybės paskatino imtis konkrečių temų.

Miunchene, disertacijos rašymo metu, Sruoga patyrė lūžį – suvokė, kad per daug energijos skyrė publicistikai, atitolo nuo literatūros, kūrybos:

Man rodos, kad aš dabar vėl naują krizį gyvenu. Dabar pajutau kažkokį neišpaskaytą pasibjaurėjimą visiems straipsniams, feljetonams, kuriuos iki šiol rašiau ir verčiau. [...] Užtai dabar vėlei jaučiu tokį ilgesį literatūros, į kurią vėlei noriu grįžti, kurią buvau apleidęs, kurią buvau užmiršęs. Bet kokių gilių pėdsakų paliko redakcija ir paskui nervinga publicistika dūšioj! Kaip sunku iš to išsivaduoti, kaip sunku tą raugą, raukšlėtą, sukempėjusį numesti!¹⁵¹

Straipsnių rašymas studijuojant – ne tik saviraiškos galimybė („juk aš nenukęsiu nieko nedaręs ir nepaskęsiu gramatikos formulose“¹⁵²), bet ir pragyvenimo šaltinis. Kadangi Sruoga materialiai rėmė Daugirdaitę, laiškuose rašė ne tik apie asmenines lėšas. Išvardijęs, kiek straipsnių kokiems leidiniams suplanavo parašyti ir koks atlygis už tai numatytas, pabrėždavo, kad „[t]okiu būdu susidarys mums pakankamai kapitalo“¹⁵³.

Sruoga žurnalistinio darbo neidealizavo, laikė jį inertišku, įklampinančiu. Po santuokos rašytuose laiškuose, nedėstant realiųjų apie darbą dienraštyje *Klaipėdos žinios*, tik užsiminta, kad „[p]rofesoriauti“ geriau negu redakcijoje sėdėti [...], kai kartą ten atsisėdi – jau iš ten iškrapštyti nebe taip lengva“¹⁵⁴. Nors studijuodamas Miuncheno universitete neįsivaizdavo savęs kaip mokslininko, vis dėlto žurnalisto amplua, atsiradus progai tapti Lietuvos universiteto dėstytoju, mažai dvejojamas atsisakė.

Studijos Miuncheno universitete. Sruoga savo ir kitų lietuvių – brolio Kazimiero Sruogos, Vandos Daugirdaitės, Juozo Pajaujo, Halinos Kaičiūkaitės, Veronikos Bakšytės, Vaclovo Sidzikausko tarnaitės – studijų kelionę į Vokietiją ir joje patirtus nuotykius dėl vokiečių kalbos barjero humoristiškai aprašė feljetone, vėliau išspausdintame dienraštyje *Lietuva*¹⁵⁵. Iš

¹⁵¹ BS laiškas VD, [Miunchenas → Būgiai], 1923-03-19 ar 20, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 669, l. 1r.

¹⁵² BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [prieš 1923-05-26], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 668, l. 2r.

¹⁵³ *Ibid.*

¹⁵⁴ BS laiškas VD, [Radviliškis], [apie 1924-05-01], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 499, l. 1v.

¹⁵⁵ Dzidorius, Baltro sūnus, Akėčkuolis, „Mūsiškiai užsieny“, in: *Lietuva*, Kaunas, 1921-12-25, Nr. 290, p. 5. Už šį straipsnį gauto honoraro pusę (500 markių) Sruoga išsiuntė Daugirdaitei į Berlyną, kad ji turėtų už ką pavalgyti pietus (BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], 1922-02-01, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 464, l. 1r).

Miuncheno rašytuose laiškuose atsispindi Sruogos, užsiregistravusio universitete, pradėjusio ieškoti kambario, nuotaikų kaita. Rašytojas Daugirdaitė skundėsi, kad jam klaiku, vieniša, norisi verkti – prašė neapleisti¹⁵⁶. Kitą dieną, įveikęs nerimą ir liūdesį, neturėdamas pažįstamų, jau gerai orientavosi mieste, įsirašė į alpinistų draugiją, planavo kelionę į kalnus¹⁵⁷. Įpusėjęs lapkričio mėnesiui, Sruoga pasisamdė vokiečių kalbos mokytoją¹⁵⁸, po keleto dienų pradėjo suprasti šnekamąją kalbą, galėjo susikalbėti, šiek tiek rašyti, po mėnesio tikėjosi šią kalbą laisvai įvaldyti¹⁵⁹. Sruoga vokiečių kalbos mokėsi sistemingai, atkakliai: „Kas rytą keliuos 6 val. rytą, nes nuo 6¹/₂ iki 7¹/₂ turiu vokiečių kalbos pamoką – šeiminkės sūnų mokinu rusiškai, o jis mane vokiškai“¹⁶⁰.

Sruogos, jau studijavusio Rusijos universitetuose, laiškuose išsakytos mintys apie akademinį pasaulį skatino Daugirdaitę apsiprasti su studentiška realybe Berlyne, neišsigąsti svetimos kalbos, suprasti universiteto duodamą naudą. Sruogos įsitikinimu, universiteto tikslas – ne suteikti bendrųjų žinių, o darbo metodikos pagrindų (universitete išmokstama, kaip savarankiškai dirbti, kaip ieškoti medžiagos, kaip ją pritaikyti)¹⁶¹.

Daugirdaitė, norėjusi, bet dėl lėšų stokos negalėjusi tęsti studijų Berlyne, tarėsi su Sruoga, kaip pasielgti – ar, saugant sveikatą, atidėti mokslus geresniam laikui, ar žūtbūt gauti diplomą. Sruoga skatino Daugirdaitę grįžti į Būgius, savarankiškai mokytis užsienio kalbų – anglų, italų, kad galėtų skaityti originalius kūrinius. Jo įsitikinimu, tokia veikla kur kas prasmingesnė nei universiteto diplomai ir pražudyta sveikata¹⁶². Kad nesigraužtų, turėtų prasmingos ir naudingos veiklos, siūlė iš prancūzų kalbos versti Rollando romaną *Kola Brenjonas*¹⁶³.

¹⁵⁶ BS atvirlaiškis VD, [Miunchenas → Berlynas], 1921-11-07, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 659, l. 1v.

¹⁵⁷ BS atvirlaiškis VD, [Miunchenas → Berlynas], [1921-11-08], in: *MLLM GEK* 3961/18, *MLLM ER*₁ 1792, l. 1v.

¹⁵⁸ BS atvirlaiškis VD, [Miunchenas → Berlynas], [apie 1921-11-18], in: *MLLM GEK* 3961/11, *MLLM ER*₁ 1750, l. 1v.

¹⁵⁹ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1921-11-21], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 662, l. 1v.

¹⁶⁰ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1922-05-24], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 470, l. 1v.

¹⁶¹ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1922-01-28], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 465, l. 1r.

¹⁶² BS laiškas VD, [Miunchenas → Būgiai], [1923-11-30], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 493, l. 1r.

¹⁶³ BS laiškas VD, [Miunchenas → Būgiai], [prieš 1923-09-30], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 488, l. 1v, 2r.

Santykis su dėstytojais. Su slavistikos profesoriumi Erichu Bernekeriu, pasiūliusiu dar vokiečių kalbininko Augusto Leskieno suformuluotą disertacijos temą (apie lietuvių liaudies dainas, lyginant su slavų)¹⁶⁴, Sruogą siejo ne tik šilti žmogiški ir dalykiniai santykiai. Studijų pradžioje būta ir nesuipratimų, pasibarimų, ignoravimo. Sruoga ne visada pakludavo, nemėgo nusileisti, prisitaikyti: „Buvau truputį su mano profesoriu susipykęs – ilgai manęs nepriėmė – tada, kada aš norėjau“¹⁶⁵. Jam nepatiko Bernekerio metodika – per seminarus, kitiems studentams tylint, reikalauti, kad kalbėtų jis, ypač kai dalykinės pažiūros būdavo „diametraliai priešingos“¹⁶⁶ – įvesta net intelektualinė „dvikovos“ sąvoka. Sruogai, kaip ir kitiems studentams, teko išmokti akademinio takto, universiteto drausmės.

Sruoga tik užsiminė, kad lankė Miuncheno universitete dėščiausio šveicarų dailėtyrininko, formaliojo dailės kūrinio analizės metodo autoriaus Heinricho Wölfflino skaitytą meno istorijos kursą. Norėjo jį iki galo išklausyti¹⁶⁷.

Disertacijos rašymo niuansai. Sruoga pareigingai, uoliai, su entuziazmu rinko medžiagą disertacijai. Klausė disertacijos vadovo Bernekerio patarimų: apsiribojo liaudies dainų elementų tyrimu, o dainų motyvų ir simbolikos studijas atidėjo ateičiai. Disertacijos tekstas rašytas iš lėto, sunkiai, vangiai, net nuobodžiai: „O man dienos dabar nelinksmos. Pradėjau rašyti darbą – ir tikrai „įžangą“ teparašiau. Baisiai pamažėli eina. Žengsniai tokie sunkūs. Tiek daug laiko išeina medžiagos tvarkyme ir patikrinime. Bet gal tikrai įžanga buvo tokia nuobodi – darbas pats savaime bus įdomesnis“¹⁶⁸. Sruoga, neįsivaizdavęs savęs kaip mokslininko, studijavęs laisvai, net vėjavaikiškai, buvo ypač reiklus sau: mokėjo susikaupti, atsisakyti pramogų, laikytis disciplinos. Jis niekada nekėlė tipiškų, studentiškų disertacijos rašymo tikslingumo ir prasmės klausimų. Disertacijos rašymą tiesiogiai suprato kaip pareigos įvykdymą, profesoriui, skyrusiam disertacijos temą, duoto žodžio ištesėjimą. Saviironiškai replikavo: „Ir dirbu, sugniaužęs sąžinę ir gyvybės jausmą į saują [...]“, „[i]r būsiu toks dar du

¹⁶⁴ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1922-07-11], in: *MLLM GEK* 3961/22, *MLLM ER*₁ 1796, l. 1v.

¹⁶⁵ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1922 m. lapkričio mėn. pabaiga, gruodžio mėn. pradžia], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 481, l. 2r.

¹⁶⁶ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1922-07-01], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 474, l. 1v.

¹⁶⁷ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1922-07-10 ar 11], l. 2r.

¹⁶⁸ BS laiškas VD, [Miunchenas → Būgiai], [1923-03-11], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 482, l. 1r.

mėnesiu, sudžiūsiu į šakalį, mano dūšia paliks kaip sausas grybas, mano sąmonė – kaip kurmio snukutis...“¹⁶⁹ Sruoga buvo užsispyręs, motyvuotas studentas, kasdien dirbo po dešimt, vienuolika, dvylika valandų – beveik per du mėnesius parašė disertaciją („daugiau 300 puslapių in 4“¹⁷⁰). Laikydamasis panašios disciplinos, rengėsi ir filosofijos, vokiečių literatūros ir slavistikos egzaminams. Intensyvus darbas be poilsio kenkė sveikatai, širdžiai, nervams. Sruoga studijų Miunchene pabaigą palygino su košmaru, sapnu, rūku, užkritisiu akis ir atskyrusiu nuo pasaulio. Disertaciją, egzaminus ir diplomo ambicijas, kritiškai žvelgdamas į save, įvardijo „aukos „protingajai“ beprotybei“ terminu¹⁷¹.

Studentiškos būsenos, autoritetai. Sruogos studentiškuose laiškuose daug refleksijų apie žmogų, ieškančią gyvenimo prasmės. Universiteto kasdienybė „įrėmina“, „sustingdo“ vienišą, pavargusį, neramų subjektą, trokštančią daugiau, nei gali pasiūlyti mokslas („formulos“) – amžinybės, begalybės slėpinio:

Aš nežinau, kodėl dūšioj taip sunku, tiktai baisu atsiminti save. Kai atsimeni – taip daug pavėluota, iriesi, skubiesi, bėgi kaip ta ugnelė šiauduose – staiga iš kibirkšties užsidega ir tuoj per minutę pelenais virsta! [...] Paskui klaiku pasidaro, ir vėl šiaudų liepsna ir pelenai: begalybė, amžinybė ir tamsus drėgnas kampas, ir kažkokie gyvi slankiojantieji ženklai ant sienos. Linijos, linijos ir kontūrai!¹⁷²

Sruoga Daugirdaitę skatino ir mokyti, ir kitus darbus dirbti, nepatiriant šių išgyvenimų.

Daugelį pasaulinės literatūros rašytojų, kurių veikalai ne tik įkvėpė, bet ir padėjo ieškant atsakymų į egzistencinius klausimus, Sruoga „atrado“ savarankiškai, studijuodamas Miuncheno universitete. Jį žavėjo prancūzų rašytojo Rollando kūryba¹⁷³, čekų simbolisto Otokaro Bžezinos poezija¹⁷⁴, vokiečių simbolisto Stefano George's eilėraščiai¹⁷⁵. Sruoga gėrėjosi stiprio-

¹⁶⁹ *Ibid.*, l. 1v.

¹⁷⁰ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1923-05-14], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 485, l. 1r.

¹⁷¹ BS laiškas VD, [1923-11-30], l. 1v.

¹⁷² BS atvirlaiškis VD, [Miunchenas → Berlynas], [1922-07-31], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 659, l. 1r, 2r.

¹⁷³ BS laiškas VD, [Miunchenas → Būgiai], [prieš 1922-05-10], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 477, l. 1r.

¹⁷⁴ BS laiškas VD, [1922-07-01], l. 1v.

¹⁷⁵ BS laiškas VD, [1922-07-11], l. 1r.

mis, gražiomis, ritmingomis rusų romantiko Aleksandro Puškino eilėmis¹⁷⁶. Ruošdamasis egzaminams, atsigaudavo versdamas vokiečių rašytojo Heinricho Heine's eilėraščius¹⁷⁷, vokiečių ankstyvojo romantiko Novalio poeziją. Savarankiškos Sruogos studijos, skaitant ir verčiant artimus sielai kūrėjų darbus, padėjo ir laikant egzaminus, ypač vokiečių literatūros istoriją¹⁷⁸.

Išvaizda. Studijuodamas Miunchene, Sruoga susirūpino savo išvaizda ir pakeitė įvaizdį – atsisakė Kaukazo laikams įprastų paprasto sukirpimo „kalnų piemens“ drabužių (skrybėlės nuo saulės, lininių marškinių, perjuostų žalia austa juosta ir kinžalo pašonė¹⁷⁹, sandalų), įsigijo solidesnę aprangą: „Nei šiam, nei tam prisipirkau visokių daiktų – kostiumą už 90.000 ir skrybėlę už 25.000. Kostiumas juodas – vilnonis, smokingo fasono, tik ne smokingas, o šiaip padorus „visuomenės“ švarkas, o skrybėlė – pliušinė, tamsiai pilka, labai tinka prie mano ploščiaus“¹⁸⁰. Švęsdamas Naujus metus pabrėžė, kaip atrodo – „su tonu“, „su lakierkomis“¹⁸¹. Nauji pirkiniai grauzė sąžinę. Nemažai jiems išleidęs, smerkdamas save dėl tuštybės, galvodavo, kad tuo metu Daugirdaitė, neturėjusi pakankamai lėšų, vargsta, negali pavalgyti pietų, neretai badauja.

Politinio gyvenimo atspindžiai. Sruogos laiškuose yra Klaipėdos sukilimo (1923-01-10–15) atgarsių, Alaus pučo (1923-11-08–09) Miunchene detalių.

1923 m. Klaipėdos kraštą prijungus prie Lietuvos, vokiečiai keršydami nepratęse leidimo studijuoti Vokietijos universitetuose tiems lietuvių studentams, kurie buvo baigę mažiau nei keturis kursus (Daugirdaitė Berlyno universitete tuo metu buvo baigusi tris). Gavusi pranešimą, kad jai nebeleidžiama studijuoti, rašė prašymus dėl priėmimo į kitus Vokietijos universitetus (Miuncheno, Marburgo, Erlangeno Niurnbergo, Viurcburgo). Nerimas dėl Daugirdaitės ateities atsispindi Sruogos laiškuose. Sruoga, naudodamasis protekcijomis, svarstė Daugirdaitės imatrikuliacijos į Miun-

¹⁷⁶ BS laiškas VD, [1922-01-28], l. 1r.

¹⁷⁷ BS laiškas VD, [Miunchenas → Būgiai], [1923-12-17], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 494, l. 1r.

¹⁷⁸ BS laiškas VD, [Miunchenas → Būgiai], [po 1924-02-09], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 498, l. 1v, 2r.

¹⁷⁹ BS laiškas VD, [prieš 1921-08-25], l. 6r, 7r.

¹⁸⁰ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1923-01-13], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 503, l. 1r.

¹⁸¹ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1923-01-01 ar 03], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 524, l. 2r.

cheno universitetą galimybę, įskaitant Berlyne baigtus kursus¹⁸². Sruoga abejojo, ar Daugirdaitė bus priimta: „O kad priimtų – maža vilties, nes aš girdėjau, kad vokiečių centralinė valdžia yra įsakiusi šiais metais nepriimti jokių svetimtaučių į jokią aukštesnę mokyklą“¹⁸³. Sruoga, informuodamas apie pasikeitusias gyvenimo sąlygas (infliaciją) Vokietijoje, patarė negrįžti į Berlyną naujam semestru, nes „[d]arbo – padirbsi visai maža, o tik nuostosi sveikatos, išalksi, išbadausi – ir jokios naudos nebus“¹⁸⁴. Susiklosčius nepalankioms studijų sąlygoms, pabrangus pragyvenimui, trūkstant lėšų, Daugirdaitė, negaudavusi stipendijos, negalėjo toliau mokytis, todėl grįžo į tėviškę – Būgius. Straipsniuose, rašytuose iš Miuncheno, Sruoga pabrėžė vokiečių neapykantą svetimšaliams, jų plėšimą apmokestinant mokslą, masinį studentų bėgimą iš Vokietijos į Austriją, Šveicariją, Prancūziją.

Laiškuose minimas kitas svarbus įvykis Vokietijoje – 1923 m. lapkričio 8–9 d. nepavykusi Adolfo Hitlerio ir jo partijos „revoliucija“, bandant užimti valdžią. Sruoga šį įvykį stebėjo – buvo atsitraukęs nuo mokslų. Situacija suvaldyta: „Hitleris, sužeistas į ranką, pabėgo. Jo partija („fašistai“) ir kitos jo karinės organizacijos – nuginkluotos, išardytos, uždraustos“¹⁸⁵. Išsamiai, gerai išmanant politinius niuansus, Bavarijos revoliucijos atgarsiai aprašyti 1923 m. Sruogos publicistikoje – Amerikos dienraščiui *Naujienos* siųstuose specialiuose straipsnių cikluose „Laiškai iš Vokietijos“, „Laiškai iš Bavarijos“, „Laiškai iš Berlyno“.

Sruoga su kitais Vytauto Didžiojo universiteto profesoriais – Vincu Krėve-Mickevičiumi, Ignu Jonynu, Pranu Augustaičiu, Mykolu Biržiška ir Vaclovu Biržiška – 1935 m. birželio pabaigoje lankėsi Tarybų Sąjungoje. Atvirlaiškiuose Sruoga dalijosi tik bendrais išpūdžiais, įvykių fragmentais (Maskvos atstovybėje gauti iškilmingi pietūs, svečiams parengta programa, puikus viešbutis¹⁸⁶, kolūkio apžiūra, bandymas aplankyti studijų Miunchene bičiulį, spektakliai, priėmimas pas Jurgį Baltrušaitį, interviu)¹⁸⁷. Tačiau Sruogienė prisiminė grįžusio iš Maskvos į Lietuvą Sruogos reakcijas: „O Balys, grįžęs iš Maskvos, buvo siaubo pagautas: gerai pažindamas miestą, ilgom kojom, laisvai jį išvaikščiojo, pamatė, koks ten baisus teroras viešpatauja, bandė apsilan-

¹⁸² BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1923-06-12], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 484, l. 1r.

¹⁸³ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1923-08-15], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 487, l. 1r.

¹⁸⁴ BS laiškas VD, [prieš 1923-09-30], l. 1v.

¹⁸⁵ BS laiškas VD, [Miunchenas → Būgiai], [1923-11-11], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 491, l. 1r.

¹⁸⁶ BS atvirlaiškis VS, [Maskva → Kaunas], 1935-06-20, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 687, l. 1v.

¹⁸⁷ BS atvirlaiškis VS, [Maskva → Kaunas], 1935-06-21, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 688, l. 1v.

kyti pas Erichą Mülleri, bet išsigandusi šeiminkė tik duris pravėrusi pasakė: „Išvyko į dačą...“ Balys bandė apie tai pasakoti, įspėti savo studentus, turėjusius dėl komunizmo iliuzijų, bet užsienio reikalų ministras prašė tylėti...¹⁸⁸ Atvirlaiškyje užrašytos politinės užuominos. Vėliau pasirodžiusiame Sruogos straipsnyje apie kelionę į sovietinę Rusiją rašyta išsamiau¹⁸⁹.

Bendradarbiavimas vertimo, spaudos darbo srityse. Sruoga ir Daugirdaitė 1921–1923 m. bendradarbiavo iš prancūzų kalbos versdami dvių dalių brolių helenistų Alfredo ir Maurice'o Croiset vadovėlių *Graikų literatūros istorija*¹⁹⁰. Daugirdaitė knygą vertė dalimis, o Sruoga vertimą redagavo. Suinteresuotas, kad vertimas būtų atliktas gerai ir laiku, Sruoga laiškuose vis pasiteiraudavo, kaip Daugirdaitei, studijavusiai Berlyne, sekėsi versti, paragindavo nuosekliai dirbti. Gavęs vertimus, kelis kartus juos įdėmiai peržiūrėdavo. Sruogos pastabos atspindi ir jo požiūrį į lietuvių kalbą, vertimo stiliškumą, vertėjo darbą. Sruoga kritikavo sunkų pažodinį vertimą – intuityviai jautė, kad stilius neatspindi „lietuvių kalbos dvasios“¹⁹¹. Jis ragino vengti prancūziškų konstrukcijų, periodų. Skatino versti taip, kad sakiniai būtų paprasti, aiškūs, suprantami. Kad vertimas atrodytų stilingesnis, siūlė keletą rašybos pastabų (pvz., žodžius „poėzija, poėtas, poėma“ patarė rašyti be taško), tikslino literatūrinius terminus (vietoj „eposo“ ragino vartoti žodį „epika“, panašiai kaip – „lyrika, metrika, fizika“, būdvardžius „epikinis, lyrikinis“ patarė keisti „epinis, lyrinis“ kaip „fizinis, poetinis“, pavadinimą „achajiečiai“ – „achajų dinastija“)¹⁹².

Laiškuose minimas 1924 m. belgų poeto ir dramaturgo Charleso van Lerberghe'o trijų veismų satyrinės komedijos *Panas* vertimas iš prancūzų kalbos¹⁹³. Daugirdaitė jį vertusi pažodžiui, o Sruoga vertimą stilizavo¹⁹⁴.

Sruoga rūpinosi ir prižiūrėjo, kad leidykloms, žurnalų redakcijoms jo vardu duoti pažadai dėl kartu su Daugirdaite prisiimtų kūrinių vertimų ar straipsnių būtų išpildomi, kad įsipareigojimų būtų paisoma: „Visų pirma,

¹⁸⁸ VS P, in: BS laišakai VS, 1924–1939, in: VS, Ms. Coll. 1255, KC, b. 1, f. 5.

¹⁸⁹ Balys Sruoga, „Iš SSSR įspūdžiu“, in: *Lietuvos keleivis*, Klaipėda, 1935-07-19, 20, 23, 25, 26, Nr. 164–165, 169–170, p. 3.

¹⁹⁰ BS laiškas VD, [prieš 1921-10-20], l. 3r.

¹⁹¹ BS atvirlaiškis VD, [Miunchenas → Berlynas], [1921-11-20], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 659, l. 1v.

¹⁹² BS laiškas VD, [1921-11-21], l. 1v.

¹⁹³ BS laiškas VD, [Kaunas → Būgiai], [prieš 1921-08-22], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 528, l. 2r.

¹⁹⁴ VS P, in: BS laišakai VD, 1921, in: VS, Ms. Coll. 1255, KC, b. 1, f. 2.

jau jei kartą ką nusprendei ir jei tai liečia žmogaus ištesėjimą – tai jau taip turi būti padaryta, nors tai pusė pasaulio sugriūtų!“¹⁹⁵ Jis ne kartą pabardamas drąsino Daugirdaitę, suabejojusią dėl pradėto darbo tęsinio. Sruogos įsitikinimu, tik po to, kai darbas padarytas, galima kelti klausimą, kiek jis pavyko, kaip galima jį papildyti ar pataisyti. Sruoga kantriai aiškino Daugirdaitei, kad, neįdėjus nė kiek pastangų, negalima iš anksto nusiteikti ir galvoti apie nepasisekimą, kad ji per mažai talentinga, neturi pakankamai reikalingų įgūdžių ar įkvėpimo¹⁹⁶. Sruoga, būdamas pareigingas, reikliai ir griežtai mokė Daugirdaitę atsakomybės, disciplinos, objektyvaus įsivertinimo.

Kelionių avantiūros, pavojai. Pirmoji laiškuose Daugirdaitei aprašyta kelionė – į Rotvandos viršūnę Bavarijos kalnuose. Į šią kelionę Sruoga vyko su bičiuliu, veterinarijos studentu Stasiu Jankausku. Sruoga pabrėžė kelionės nuotykius: išlipęs iš traukinio, atsiskyrė nuo draugo, pasiklydo miške, vėliau net dvidešimt penkis kartus virto snieguotomis uolomis žemyn. Baimę, fizinį nuovargį įveikti padėjo laisvės, erdvės pojūtis¹⁹⁷. Jankauskas prisiminė, kad kelionė buvo daug pavojingesnė: išvykus iš Miuncheno, oras netikėtai pasikeitė. Kilus sniego pūgai, draugai, lipdami į kalną, pametė taką. Jei ne aprimęs vėjas, kažin ar būtų pasiekę namelį kalnuose¹⁹⁸.

Kelionėse Sruoga patirdavo ne tik nuotykių, avantiūrų, bet ir rimtų pavojų, rizikavo gyvybe. Sruoga dažnai į kalnus išeidavo vienas, o jei su ekskursija, – mėgdavo nuo jos atsiriboti. Kopdamas iš vienos Bavarijos Alpių kalnų viršūnės į kitą, susižeidė, nusilpo, galėjo žūti, jei nebūtų laiku išgelbėtas:

Vos neužsimušiau eidamas nuo vienos viršūnės į kitą. Susidraskiau rankas, pančekas, iš batų vinyš išsilupo, o galų gale du vokiečiu pabaigė traukt ant uolos $2\frac{1}{2}$ aukštumės ir mane, o visai vertikalinės. Kad ne jie, tai būt buvę negerai: apačion nulipti labai sunku buvo, o viršun – visai negalima.¹⁹⁹

Sruoga, kalnuose patyręs rimtų pavojų, susidūręs su mirtimi, vėliau laiškuose brolių Juozapą, dar mažai įgudusį alpinistą, ragino būti atsargų,

¹⁹⁵ BS laiškas VD, [Baibokai → Būgiai], [1922 m. vasara], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 691, l. 1r.

¹⁹⁶ *Ibid.*, l. 1r–v.

¹⁹⁷ BS atvirlaiškis VD, [Miunchenas → Berlynas], 1922-02-26, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 659, l. 1v.

¹⁹⁸ Stasys Jankauskas, „Iš studijų Mūnchene“, in: *Balyš Sruoga mūsų atsiminimuose*, p. 88.

¹⁹⁹ BS atvirukas VD, [Bavarija → Berlynas], [prieš 1922-05-28], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 659, l. 1r–v.

niekada nelipti į kalnus be patyrusių vedlių, patarinėjo, kokia amunicija reikalinga, kokios apsaugos priemonės būtinos.

Juozas Pronskus, su kuriuo Sruoga keliavo po Bavarijos Alpes, atsiminė, kaip ne kartą Sruoga neleido jam nukristi žemyn, gelbėjo pakibusį virš plyšių²⁰⁰.

Sruoga, būdamas ekskursijos vadovas, gelbėjo ir į pavojus patekusius studentus:

Šiandie persivertėm per Wildspitze – 3774 metr.

Keletas vietų buvo gana pavojinga. Baigėm lipt tuo takeliu, kuris pažymėtas, bet buvo žymiai pavojingesnių vietų. Insodaitė įlindo į ledo plyšį – pasinėrė su galva (dugno nepasiekė), aš ją už virvės ištraukiau. Petrauskaitė apsirgo kalnų liga – pradėjo vemt – vargiai nugabenome į pakalnę. Moterys visos išgledo iš nuovargio. Tai aukštųjų kalnų pasaulis.²⁰¹

Laiškuose iš kalnų gausu šėlstančios gamtos aprašymų. Sruoga patekdavo į audras su žaibais, perkūnijomis, vėtra, pūga, tirštu sniegu, ūkanomis. Dažnai pamesdavo kelią. Neapsižiūrėjęs, kojai užkliuvus ar paslydus, stačia galva versdavosi pakalnėn, vėl kopdavo į dar neišvaikščiotus, nepažįstamus kalnus. Kalnuose patyrė sunkių odos nudegimų²⁰². Būdamas beveik dviejų su puse tūkstančio metrų aukštumoje nuo netikėtų saulės atakų, akinančios šviesos gindavosi liaudiškais priemonėmis: veidą išsitrindavo lašiniiais, ant galvos užsidėdavo arbūzo kiautą, prikraudą sniego²⁰³.

Kelionės į kalnus reikalaudavo fizinės ištvermės ne tik galynėjantis su gamtos stichijomis. Reikėjo apšalus nakvoti kalnuose, įveikti ilgus (dvidešimties kilometrų) atstumus nuo vienos viršukalnės prie kitos, nešti dešimties, dvylikos kilogramų kuprines. Miškininkystės studentas Miuncheno universitete Antanas Krušinskas liudijo, kad Sruoga, norėdamas išbandyti save, rinkdavosi sunkesnę pakilimo į kalnus ir nusileidimo nuo jų būdą, nevengė rizikos²⁰⁴. Ne veltui iš kalnų grįžęs Sruoga jautėsi „visas sulaužytas“, sustingusiomis rankomis, sutinusiųsiomis kojomis, nudegusia, pūslėta

²⁰⁰ Juozas Pronskus, „Milžino paunksmėje. Patas ir Patukas Alpėse“, in: *Balys Sruoga mūsų atsiminimuose*, p. 98–102.

²⁰¹ BS atvirlaiškis VS, [Tirolis → Būgiai], [1929-07-24], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 684, l. 1v.

²⁰² BS atvirukas VD, [1922-08-10–11], l. 1v.

²⁰³ BS atvirukas VD, [Bavarija → Berlynas], [1922-08-06], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 659, l. 3v.

²⁰⁴ [Antano Krušinsko prisiminimai apie Balį Sruogą], in: *Balys Didysis: Atsiminimai apie Balį Sruogą*, sudarė ir redagavo Reda Pabarčienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1997, p. 114.

oda, aukšta temperatūra²⁰⁵. Fizinius negalavimus nustelbdavo vidinė harmonija: „Kaip aš džiaugiuos, kad galėjau pasiekt šiemet kalnus! Tarytum iš naujo atgimiau“²⁰⁶.

Sruoga dažnai „pagyventi kalnuose laisvu, saulėtu ir laukiniu gyvenimu“²⁰⁷ kvietė Albiną Rimką, Faustą Kiršą, Kostą Kanauką, Juozą Pronskų, Antaną Krušinską, Vandą Daugirdaitę, brolių Juozapą Sruogą, vadovavo ir didesniajam būriui draugų, vėliau – studentų.

Ypač įsimintina kelionė į kalnus buvo su Kirša, kai abu įveikė vieną aukščiausių Bavarijos Alpių viršukalnių – Watzmann – 3000 metrų²⁰⁸. Sruoga rašė Daugirdaitei, kad „tiek žiaurių, pašėlusių įspūdžių aš nesu nuo Kaukazo laikų pergyvenęs!“²⁰⁹

Sruogienė pridėjo pastabą apie nuotykius įsimintinas 1922 m. Kalėdas, praleistas Saksonijos Šveicarijoje kartu su artimomis bičiulėmis – Sofija Laucevičiūte ir Viktorija Gravrogkaite: „Susitikę su Baliu Kūčias turėjom restorane. Per šventes vaikščiojom po sniego kalnus, važinėjom rogutėmis – Zosė net nušvilpė į Čekoslovakiją – ten arti siena. Riesengebirge paliko mums malonius prisiminimus, tos mano draugės Balio nevaržė, jis laikėsi laisvai, buvo geroje nuotaikoje“²¹⁰.

Laiškuose ir atvirlaiškiuose Sruoga dažniausiai fiksavo įspūdžius iš kalnų kelionių: „Šiandie sekmadienis. Aš šiandie kalnuose – pačiūžos, sniegas, sniegas, sniegas. Tiek laisvės, tiek saulės ir tikros didelės didelės pusnys“²¹¹, „Vėjas staugia, pušys ūžia ir pasaulis – toks gražus!“²¹² Sniego, saulės ir laisvės leitmotyvai kartojami visuose Sruogos kelionių laiškuose.

Ypač intensyviai keliauta švenčių metu. Kelionės planuotos per Velykas, Šeštines, Sekmines, Jonines. Keliauta Bavarijoje (Oberammergau, Garmisch-Partenkirchen, Oberaudorf), Tirolyje (Kufstein, Austrijos Alpėse).

²⁰⁵ BS atvirlaiškis VD, [Miunchenas → Berlynas], [1923-04-23], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 659, l. 1v.

²⁰⁶ BS atvirlaiškis VS, [Austrija → Būgiai], [1929-07-25], in: *MLLM GEK 3961, MLLM ER*, 1801, l. 1v.

²⁰⁷ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1922-07-17], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 486, l. 1r.

²⁰⁸ BS atvirlaiškis VD, [1922-08-10–11].

²⁰⁹ BS atvirlaiškis VD, [Bavarija → Berlynas], [1922-08-06], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 659, l. 3r.

²¹⁰ VS P, in: BS laišakai VD, 1921, in: VS, Ms. Coll. 1255, KC, b. 1, f. 2.

²¹¹ BS atvirlaiškis VD, [Miunchenas → Berlynas], [1922-02-26], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 659, l. 1v.

²¹² BS atvirlaiškis VD, [Miunchenas → Berlynas], [1923-01-09], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 659, l. 1r.

Kalnų diena – sekmadienis. Sruoga Berlyne studijuojantiems kolegoms linkėjo: „Būtinai kas sekmadienis važiuokit į sniegą – ir atsiminkit mane, kad aš švilpiu pakalnėn. Gerai, Vanduk: aš taip noriu, kad Tu šventadienį būtum sniege – gerai?“²¹³

Priedai laiškuose – sudžiovinti „Alpių pievos žiedeliai“²¹⁴, tarp jų, be „baltų gėlelių iš tolimos Austrijos“, ir „didesnė – edelveis, o ji buvo aukštai, netoli dangaus, debesyse, [...] ant bedugnės krašto“²¹⁵.

Remdamasis vėlesniais apmąstymais, papildomomis studijomis, Sruoga parengdavo išsamių straipsnių, kuriuose plačiau aprašydavo kalnų trauką, poveikį žmogui²¹⁶.

Santuoka, tėvystės patirtis. Laiškuose aktualizuotas gyvenimas iki santuokos (1924-03-22) Lietuvoje, ypač Miunchene. Labai nedaug pasirengimo santuokai (jau anksčiau aptartų drabužių, vaišių, svečių, ceremonijos scenarijaus) detalių. Laiškuose neatskleistas jaunavedžių gyvenimo romantiškasis etapas Klaipėdoje, apsigyvenus Jono Žiliaus viloje. Jį pakeitė kraustymosi iš Klaipėdos į Kauną rūpesčiai (buto Kaune paieškos), Sruogos rengimasis „habilitacijos“ procedūrai Lietuvos universitete. Dvasios artumas reiškiamas jau ne visame laiške, o tik jo pabaigoje, prierašuose. Gimus dukrai (1925-08-15), šiltas vyro ir žmonos santykis naujai atsiskleidžia: „Kai arti esu prie tavęs, aš nežinau, kad tave taip myliu. / Ir tas Daliūkštis! [...] ar užteks man jėgų, kad Daliukui būt gera augti“²¹⁷.

Sruogai universitete vasaros atostogos prasidėdavo greičiau nei Sruogienei gimnazijoje, todėl jis su dukra anksčiau nuvažiuodavo į Būgius. Laiškuose išsamiai rašė, kaip prižiūrėjo augančią dukrą, ką ji veikė, kuo domėjosi, kaip abu ilgėjosi ir laukė iš Kauno savaitgaliui atvažiuojančios Sruogienės²¹⁸.

Laiškuose matome Sruogą su dukra besitariančius, ką padovanoti Sruogienei varduvių proga (knygą, suknele)²¹⁹, kartu rašančius laišką apie Bū-

²¹³ BS atvirlaiškis VD, [1922-02-26], l. 1v.

²¹⁴ BS laiškas VD, [1922-05-24], l. 1r.

²¹⁵ BS laiškas VD, [1922-07-01], l. 1r.

²¹⁶ Balys Sruoga, „Apie alpinizmą“, in: *Lietuvos studentas*, Kaunas, 1930-10-01, Nr. 2, p. 5; 1930-10-15, Nr. 3, p. 5; dar žr. Balys Sruoga, „Iš alpinisto užrašų“, [1929], in: *LLTI BR*, f. 1, b. 3984, l. 1–14r.

²¹⁷ BS laiškas VS, [Kaunas], [prieš 1926-09-01], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 512, l. 2v.

²¹⁸ BS laiškas VS, [Būgiai → Kaunas], [1931-05-25], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 514, l. 1r.

²¹⁹ BS laiškas VS, [Būgiai → Kaunas], [prieš 1928-06-23], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 515, l. 1v, 2r.

gius – Dalios prižiūrėtus šuniukus, kačiukus, viščiukus, ančiukus, keliones į Viekšnius, dėliojamus į albumą mamos atsiųstus atvirukus²²⁰. Sruogos ir Sruogienės laiškuose, be dukters vardo Dalė, minimi ir maloniniai, mažybiniai variantai: „Daliuka“, „Daliukas“, „Daliutė“, „Daliukėlis“, „Daliučiu-kas“, „Daliūkštis“.

Ypatingos yra iš ekskursijų rašytų atvirukų pabaigos. Atsisveikinant su žmona ir dukra reiškiamas ilgesys, noras kuo greičiau susitikti, apkabinti: „Kaip mūsų mažuliukas Daliukėlis – taip aš jo pasiilgau! Pabučiuok nuo manęs, priglask, paglostyk!“²²¹, „O tu jį pabučiuok – gražiai – meiliai – meiliai kaip tu moki, kad jai būt gera augti!“²²²

Tekstologiniai laišku ypatumai. Sruogos laišku Daugirdaitei-Sruogienei rinkinys yra nepilnas. Sruogienė vėliau pabrėžė, kad ne visi jai adresuoti Sruogos laišku išliko. Archyvuose nerasta, galima sakyti, romantiškiausia jausmų istorijos atžvilgiu susirašinėjimo dalis: „Nėra susirašinėjimo per visą 1921 m. gruodžio mėn. ir 1922 m. sausio mėn.“²²³ O jis buvo labai gyvas ir reikšmingas²²⁴ („slaptos vedybos“ po 1921 m. Kalėdų)²²⁵.

Svarbiausios Sruogos laišku nuoseklaus naratyvo atkūrimo ir perskaitymo problemos yra tokios: nedatuoti arba tik iš dalies datuoti laišku, laišku fragmentai (gali būti išlikusi tik laiško pradžia, pabaiga ar dėstomoji dalis be pradžios ir pabaigos), nuotrupos (be rišlesnio siužeto), sunkiau įskaitomas braižas, ypač jei laišku rašyti cheminiu pieštuku, važiuojant traukiniu, ekskursijų į kalnus metu, jei jie pažeisti (sušlapinti, ištepti kitomis medžiagomis).

Prieš akis turint visus Daugirdaitei-Sruogienei adresuotus Sruogos laišku, sudėliotus chronologine tvarka, galima patikslinti kai kurių Daugirdaitės albumo atvirlaiškių, atvirukų, saugomų MLLM, BVSNM, datavimą, ypač jei pašto spaudai nekokybiški, pažeisti. Toliau aptariami tik keli atvejai iš daugelio, kai datuoti galima tiksliau.

Sruoga 1927 m. su teatro seminaro dalyviais lankėsi Magdeburge, Berlyne, Drezdene. Iš Magdeburgo išsiuntė atvirlaiškį, pažymėdamas tik mėnesį

²²⁰ BS laišku VS, [Būgiai → Kaunas], [1931-05-26], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 516, l. 1r.

²²¹ BS atvirlaiškis VS, [Zalcburgas → Būgiai], [1930-07-08], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 685, l. 1v.

²²² BS laišku VS, [prieš 1926-09-01].

²²³ Iš šio adresatės minimo laikotarpio *LLTI BR* saugomi tik 5 laišku, kurių originalai nebuvo persiųsti į JAV.

²²⁴ VS P, in: BS laišku VD, 1921, in: VS, Ms. Coll. 1255, KC, b. 1, f. 2.

²²⁵ Įspūdžių, kurie dažniausiai reikšti sapnų intarpais, iš kartu praleistų 1921 m. Kalėdų Oberaudorfe, randama vėlesniuose 1922 m. laiškuose.

ir dieną (06-24). MLLM nurodyta apytikrė data – 1930 m.²²⁶ Žinant, kuriais metais keliauta, nesunku nustatyti pilną datą: 1927 m. birželio 24 d. Kitas atvirlaiškis, rašytas iš Drezdeno tos pačios kelionės metu (1927-06-30), MLLM datuotas apytikriai jau 1925 m.²²⁷, kaip ir atvirlaiškis, rašytas iš Kau-
no – jau po kelionės (1927-07-02)²²⁸.

1935 m. birželio pabaigoje Sruoga lankėsi Maskvoje ir Leningrade (4 a -
virlaiškiai, kuriuose rašyta apie išvyką į Maskvą, saugomi LLTI BR). MLLM
yra dar 2 šios kelionės ciklui priklausantys atvirlaiškiai (pirmasis atvirlaiš-
kis MLLM datuotas apie 1934 m.²²⁹, antrasis – apie 1925 m.²³⁰). Viena iš
jų pranešama apie delegacijos planus iš Maskvos vykti į Leningradą, kita-
me – apie baleto *Leningrad* gastroles Maskvoje ir ten užmegztas pažintis su
Rusijos menininkais. Be to, prieš pora dienų siųstame atvirlaiškyje rašy-
ta apie grįžimo į Lietuvą planus: „Namo važiuosim 28 ar 29“²³¹. Tai įrodo,
kad aptariamais atvirlaiškiais turėtų būti datuojami kitaip – 1935 m. Datuota
netiksliai, nes prieš akis neturėta visų iš Sovietų Sąjungos į Lietuvą siųstų
atvirlaiškių.

Sruoga Daugirdaitei iš Bavarijos į Berlyną 1922 m. rugpjūčio 10 d. iš-
siuntė atvirlaiškį, kurį sudarė 3 atvirukai: pirmieji 2 atvirukai be datų yra
LLTI BR (1, 2)²³², o trečiasis, kuriame pažymėtas mėnuo ir diena (10/VIII), –
MLLM (3)²³³. Visų atvirukų datą (1922) padeda nustatyti ne tik mėnesio ir
dienos nuoroda, bet ir jų tema (Sruogos ir Kiršos kelionės į kalnus, prasi-
dėjusios 1922 m. rugpjūčio 4 d., paskutinės stotelės – Austrijos siena, Watz-
manno kalnas, Königsee ežeras). MLLM muziejininkai, neturėję nuorodų
į LLTI BR, padarė išvadą, kad iš visų 3 atvirlaiškio atvirukų išlikęs tik vie-
nas – trečiasis, neteisingai datavo, pažymėdami, jų nuomone, apytikrę
1924 m. datą.

²²⁶ BS atvirlaiškis VS, [Magdeburgas → Būgiai], [1927-06-24], in: *MLLM GEK* 3961/39, l. 1v.

²²⁷ BS atvirlaiškis VS, [Drezdenas → Būgiai], [1927-06-30], in: *MLLM GEK* 3961/14, *MLLM ER*₁ 1753, l. 1v.

²²⁸ BS atvirlaiškis VS, [Kaunas → Būgiai], [1927-07-02], in: *MLLM GEK* 3961/9, *MLLM ER*₁ 1748, l. 1v.

²²⁹ BS atvirlaiškis VS, [Maskva → Kaunas], [1935-06-24], in: *MLLM GEK* 3961/1, *MLLM ER*₁ 1736, l. 1v.

²³⁰ BS atvirlaiškis VS, [Maskva → Kaunas], [1935-06-28], in: *MLLM GEK* 3961/37, l. 1v.

²³¹ BS atvirlaiškis VS, [Leningradas → Kaunas], [1935-06-26], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 688, l. 1v.

²³² BS atvirlaiškis VD, [Bavarija → Berlynas], [1922-08-10], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 659, l. 1v, 2v.

²³³ BS atvirukas VD, [1922-08-10], in: *MLLM GEK* 3961/40, b. 659, l. 3v.

Sruoga 1930 m. liepos 8 d. iš Zalcburgo į Būgius Sruogienei išsiuntė atvirlaiškį – 3 atvirukus: pirmieji 2 saugomi MLLM (1, 2) ir datuojami 1924 m.²³⁴, trečiasis – LLTI BR (3)²³⁵. Remiantis vienu iš pirmųjų kelionės metu rašytu atvirlaiškiu, siųstu Sruogienei 1930 m. liepos 7 d. (pirmadienį rašytame atviruke, kuris MLLM datuotas gerai ir priskirtas šiai ekskursijai, teigta, kad „[i]š ekskursijos neigiamai išsiskiria Sal. Nėr. ir Dvar.“²³⁶), aišku, kad kalbama apie 1930 m. Sruogos organizuotą ekskursiją į Vokietiją, kurioje dalyvavo ir Salomėja Nėris. Ši ekskursija Sruogai nebuvo sėkminga²³⁷. Visi 3 atvirukai rašyti antradienį (LLTI BR atviruke fiksuota savaitės diena). Susiejus visus 3 atvirukus (pagal tematiką ir kontekstą), atkurtas visas atvirlaiškis. Tai pačiai ekskursijai į Vokietiją priskirtinas ir Sruogos atvirlaiškis, išsiųstas iš Ciuricho 1930 m. liepos 13 d. Atvirlaiškį sudaro 4 atvirukai. Trys iš jų saugomi MLLM (1, 2, 4) ir klaidingai datuoti (apie 1929 m.)²³⁸, vienas – LLTI BR (3)²³⁹. Trečiajame atviruke vėl užsiminta apie Nėrį: „Bačinsk. su Dvarionaite – pasitaisė [...]“. 1930 m. liepos 26 d., baigiantis ekskursijai, iš Miuncheno į Būgius Sruoga išsiuntė atvirlaiškį iš 3 atvirukų. MLLM atvirlaiškio aprašyme teigiama, kad išliko tik pirmasis ir trečiasis atvirukai (1, 3)²⁴⁰. LLTI BR saugomas antrasis atvirlaiškio atvirukas (2)²⁴¹. Jame kalbama apie Sruogos nesutarimus su ekskursantėmis. Šiame kontekste vėl paminima Nėris: „Sal. Neris pavargo, vos neapalpo. Atėjo vėliau – pavėlavom į traukinį. Kitos pradėjo ją bart, ji – raudot, isterika stoty, nors pasiusk! Vėl kitos moters prisipirko Milane šilko, per lietų bijo eit – sušlapint, geruoju negaliu išprašyt eit, o sėdėt negalim – nes lyja ir lyja, laukdamas gero oro – ir namo nesugrįši, šitokios rūšies incidentas mane baisiai erzina, o nuo moterų aima-“²⁴². Antrojo atviruko tekstas toliau tęsiamas trečiajame: „navimų

²³⁴ BS atvirukai VS, [Zalcburgas → Būgiai], [1930-07-08], in: *MLLM GEK* 3961/24, *MLLM ER*₁ 1798, l. 1v, 2v.

²³⁵ BS atvirukas VS, [1930-07-08], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 685, l. 3v.

²³⁶ BS atvirlaiškis VS, [Koblencas → Būgiai], [1930-07-07], in: *MLLM GEK* 3961/17, *MLLM ER*₁ 1756, l. 1v.

²³⁷ Juozas Švaistas, „Įspūdžiai iš ekskursijos į Alpes“, in: *Balys Sruoga mūsų atsiminimuose*, p. 193–195.

²³⁸ BS atvirukai VS, [Ciurichas → Būgiai], [1930-07-13], in: *MLLM GEK* 3961/25, *MLLM ER*₁ 1799, l. 1v, 2v, 4v.

²³⁹ BS atvirukas VS, [Ciurichas → Būgiai], [1930-07-13], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 685, l. 3v.

²⁴⁰ BS atvirukai VS, [Miunchenas → Būgiai], [1930-07-26], in: *MLLM GEK* 3961/38, l. 1v, 3v.

²⁴¹ BS atvirukas VS, [Miunchenas → Būgiai], [1930-07-26], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 685, l. 2v.

²⁴² *Ibid.*

man ausys skauda – stačiai nebegaliu“²⁴³. Nesujungus visų trijų atvirukų, neįmanoma atkurti visų ekskursijos dienų, stebėti įvykių.

Keletas išvardytų Sruogos laiškų rinkinio Daugirdaitei netikslumų, atsiradusių pateikiant laiškų metaduomenis, iškelia ir didesnę – glaudesnio atminties saugojimo institucijų bendradarbiavimo – problemą. Tik ištyrus laiškų rinkinį įvairiais aspektais, o ypač tekstų istorijos, galima imtis konkrečių dokumentų aprašymo (be laiškų kolekcijos visumos supratimo, ar timesnio konteksto įžvalgų, atsiranda netikslumų, kuriuos vėliau reikės taisyti).

Apibendrinimas. Laiškų Vandai Daugirdaitei-Sruogienei rinkinys Balo Sruogos epistoliariume yra didžiausias (237 vienetai) ir sudėtingiausias rekonstrukcijos aspektu (laiškų kolekcijos visuma išryškėja tik chronologiškai susiejus visus Sruogos laiškus, saugomus LLTI BR, MLLM ir BVSNM, pasitelkus ekstratekstinę JAV (BLKM, LTSC, KC) deponuotų Sruogienės archyvų medžiagą. Šis Sruogos laiškų rinkinys yra unikalus ir dėl išlikusios galimybės atkurti bent dalį adresanto ir adresato dialogo.

Daugiausia laiškų (173) Sruoga parašė iki santuokos su Daugirdaite, ši rinkinio dalis išsiskiria ir stiliumi (menine aktualizacija), ir žanrų įvairumu (į tradicinį pasakojimą įterpiami laiškai-eilėraščiai, eilėraščiai proza, impresijos, miniatiūros). Sruogos laiškų Daugirdaitei rinkinys stiliaus (meninio beletristinio) ir struktūros (kelių dalių) atžvilgiais panašus į Valerijai Čiurlionytei rašytus laiškus, kuriems būdinga jausmų raiškos ir poetinės kūrybos sintezė.

Po santuokos rašyti laiškai (64) paprastesnės stilistikos. Stiliaus paprastėjimą galima paaiškinti tuo, kad gyvenimo Miunchene laiku patirtą artimo žmogaus ilgesį, tapusį įkvėpimu, kūrybos akstinu, pakeitė kasdienybės, gyvenimo kartu pilnatvė. Juose daugiau kasdienio gyvenimo įvykių, buities detalių. Laiškai, kuriuose punktais dėstomi planai ar išsamiau aprašomi įvykiai, primena dalykinius Sruogos laiškus broliui Juozapui Sruogai.

Visuomeninio ir politinio gyvenimo užuominos asmeniniuose laiškuose toliau buvo plečiamos, išsamiau aprašytos Sruogos publicistikoje. Sruogos straipsnius kaip kontekstinę, aiškinamąją medžiagą pravartu turėti po ranka skaitant epistoliką.

Buitinio ir meninio (kontaminacinio) stiliaus laiškuose kasdienybės aprašymai išplečiami adresanto pojūčiais, išgyvenimus atspindinčiais kūry-

²⁴³ BS atvirukas VS, [1930-07-26], in: *MLLM GEK* 3961/38, l. 3v.

biniais intarpais, regėjimais, sapnais, kelionių įspūdžiais, nuotykiams, todėl laiškai emociingi, ekspresyviūs, juose gausu tropų, ypač metaforų, simbolių, leitmotyvų.

Sruogos laiškai Daugirdaitėi-Sruogienei yra pirmiausia meilės laiškai, todėl juose svarbiausia dviejų žmonių tarpusavio santykių (pažinties, santuokos, tėvystės ir motinystės) istorija, išgyvenamos būsenos (draugystė, bičiulystė, meilė, netektis), patiriamos emocijos (ilgesys, liūdesys, nerimas, pavydas, džiaugsmas, skausmas).

Laiškuose plačiau neaprašyti mažiau žinomi Sruogos biografijos faktai (inteligentų mobilizacija į kariuomenę, studijos aviacijos mokykloje, mokytojavimas lietuviškoje mergaičių gimnazijoje, etc.), tik užsiminta apie veiklą, kuriai Sruoga skyrė daug dėmesio – humoro ir satyros teatrą „Vilkolakis“, Lietuvos meno kūrėjų draugiją.

Sruogos laiškuose Daugirdaitėi-Sruogienei stipriausiai atsiskleidžia asmenybės branda, dvasinis ir psichologinis augimas (Sruoga – ypatingai jautrus verkiantis vaikas, chaotiškas, „retai kada saiką težinojęs“, ieškantis savęs jaunuolis, ryžtingas, pareigingas, atsakingas, mylintis vyras ir tėvas). Ne atsitiktinai vėliau Sruogienė teigė, kad, išleidus šį laiškų rinkinį, jį bus galima skaityti ir kaip siužetą turintį pasakojimą – ne tik meilės, nuotykių romaną, bet ir kaip unikalų lietuvišką laiškų ir net *Bildungsroman*.

LETTERS OF BALYS SRUOGA TO VANDA DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ

Summary

The article deals with the description of the letters of Balys Sruoga to Vanda Daugirdaitė-Sruogienė (1919–1946, 237 pieces) and letters from Daugirdaitė-Sruogienė to Sruoga (1920–1940, 50 pieces). It aims at (1) presenting the history of the corpus of letters to a broader audience, (2) examining the letters of Daugirdaitė-Sruogienė to Sruoga, (3) naming the peculiarities of the content, style, and composition of the letters by comparing them with the letters addressed to Valerija Čiurlionytė, a study friend in Russia, and Juozapas Sruoga, Balys's eldest brother, (4) examining the relationship of Sruoga's letters with the memoir material, journalistic texts, and epistolary literature, and (5) referring the textual peculiarities of this collection.

The corpus of the letters addressed to Daugirdaitė is among the largest and most complicated ones in Sruoga's epistolary legacy from the reconstructive

point of view (the entirety of this corpus becomes visible only by chronologically linking all of Sruoga's letters kept in the Archives of the Library of the Institute of Lithuanian Literature and Folklore, Maironis Museum of Lithuanian Literature, and the house-museum of Balys and Vanda Sruoga in Kaunas, and by employing extratextual materials from the USA, primarily from Kislak Center, the University of Pennsylvania, where Sruogienė's collection is stored. This collection of Sruoga's letters is also unique because of the remaining possibility to recover at least a part of the dialogue between the addresser and the addressee.

Sruoga wrote the majority of the letters (173) before his marriage to Daugirdaitė; this part of the corpus is exceptional for its style (artistic actualisation), as well as the diversity of genres (letters-poems, impressions, miniatures inserted into a traditional narrative). The letters corpus of Sruoga to Daugirdaitė is similar to those addressed to Čiurlionytė in style (artistic fictional) and structure (several parts), characteristic of emotional expression and synthesis of poetic creation.

Letters written after marriage (64) are of simpler stylistics. The simplification of style can be explained by the fact that the longing for an intimate during the Munich times had become a source of inspiration, an impetus for creation was changed by the fullness of daily life and living together. They contain more events from everyday life. Letters describing plans in clauses or detailing events resemble Sruoga's letters to his brother Juozapas.

In letters of everyday and artistic (contamination) style, daily descriptions are expanded with the sensations of the addresser, creative inserts reflecting experiences, visions, dreams, travel impressions, and adventures. These letters are emotional, expressive, full of tropes, especially metaphors, symbols, and motifs.

First and foremost, Sruoga's letters to Daugirdaitė are love letters, therefore the story of the relationship between two individuals is revealed most intensely in its content (meeting, marriage, fatherhood and motherhood), states experienced (friendship, familiarity, love, loss), and emotions (longing, sadness, anxiety, envy, joy, pain).

The letters do not go into detail of the lesser-known facts of Sruoga's biography. The content of Sruoga's letters addressed to Daugirdaitė intensely reveal the maturity of personality, spiritual and psychological growth (Sruoga, an oversensitive and crying child, chaotic, "hardly ever knew what moderation is", a young man in search of himself, willful, dutiful, responsible, a loving husband and father). It is for the reason that later on Sruogienė claimed that once this corpus of letters was released, it could read as a story with elements of plot, and not only as a romance or adventure novel but also as a unique Lithuanian epistolary novel and even a *Bildungsroman*.